

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

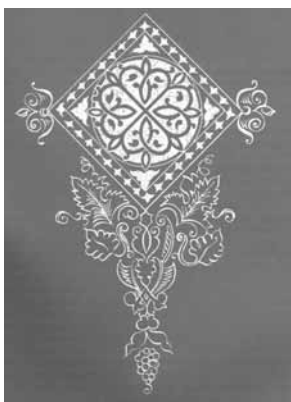
az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa
XVII. évfolyam 195. szám
2013. május

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor mindenkit szeretettel vár az *új helyszínre*, a Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál termébe, bejárat a Budapest V., Semmelweis utca 6. szám felől

---

Lépcsőima

Örmény motívum

Diakónus: **Irgalmazzon neked a hatalmas Isten, és adja meg minden bűnöd bocsánatát, múltbeliekét és mostaniakét, őrizzen meg a jövődöbeliektől, és erősítsen meg minden jócselekedetben és vezessen el az örök élet nyugalamába.**

A diakónus az imát a liturgiát bemutató papért mondja el. Igen: egy papnak nagy a felelőssége! Az ima említi a múlt és a jelenbeli bűnöket. A jövődöbeliektől pedig mentsen meg az Úr. Az Ő kegyelmével ez lehetséges. De nem elégséges a bűn elkerülése, a jótettek is igen fontosak, de ezeket is csak Isten kegyelméből tudjuk igazán végrehajtani. Ezekkel: jótettekkel-kegyelemmel juthatunk az örökkévalóságba.

A pap válasza: **Ámen.** (= Úgy legyen)

Dr. Sasvári László

* Szent Liturgia örmény katolikus szertartás szerint, Bp. 2006.

Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Béres A.

Egy nem mindennapi utazásról

A Fővárosi Örmény Klub áprilisi műsorát gyönyörű „nyári délutánon” a Zuglói Örmény Önkormányzat rendezte. Zárugné Tancsin Katalin elnökszonny rendhagyó vetítettképes előadást tartott, ugyanis miközben lánya, Zárug Zita és veje, Harkányi Árpád fekvőkerékpárral a világműködési (nász)útjukról adott tájékoztatást a Lánchíd Rádióban készített Bak Réka riportban, azalatt az út során készült, általuk összeállított és kivetített 360 fotóban gyönyörködhetünk Heim Pál közreműködésével. Aláfestésként olykor-olykor el-elhangzottak magyarázatok, kommentárok is. A végén rövid videókat is láthattunk a fiatalok útjáról.

Zárugné Tancsin Katalin bevezetésként emlékeztette a hallgatóságot arra, hogy lánya, akkor még vőlegényével együtt, a klubban előadást tartott az El Caminoról. Az előadás után nem sokkal 2011. június 4-én összeházasodtak, és június 11-én indultak útnak fekvőkerékpárral világműködési útjukra. A klubest napjáig, április 18-áig több mint 16 ezer kilométert

Zárugné Tancsin Katalin

Thaiföld útjain vezetett, majd egy körút Laosz, Vietnám és Kambodzsa tájaira, és áprilisban újra Thaiföld.

Öt óra az időeltolódás, de a fiatalok interneten keresztül üzenetet küldtek a klub közönségének: „Szeretettel üdvözlünk mindenkit Thaiföldről. 16 300 kilométer van a hátunk mögött, és pár nap múlva megérkezünk a huszonharmadik országunk-

A Fővárosi Örmény Klub áprilisi közönsége

ba, Malajziába. Örülünk, hogy otthon megérkezett a tavasz, Thaiföldön trópusi éghajlat van egész évben, már nagyon közel vagyunk az egyenlítőhöz.”

Nagyon sok a média megjelenésük, szerepeltek tévében, rádióban, újságban. A www.360fokbringa.hu honlapon napi kapcsolattal nyomon követhető, hol, merre járnak.

Az emlékezetes estét gasztronómiai élvezet zárta, köszönet érte Krisztián Tamás szakács négyfős csapatának, akik a rendező önkormányzat jóvoltából erdélyi módra készített töltött káposztával (amelyet darált füstölt hús ízesít) és almás rétesrel látták vendégül a megjelenteket.

Fővárosi Örmény Klub

2013. május 16., csütörtök, 17 óra

A Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál terme,
bejárat a Budapest V., Semmelweis u. 6. szám felől

Műsor

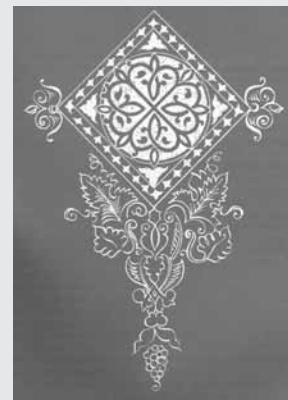
Örményországi utazások

Dr. Szilágyi András orvos-művész vetítettképes előadása

Dr. Szilágyi András neurológus, pszichiáter és orvosi pszichológus. Elismert zongorista. Évtizedek óta foglalkozik Liszt Ferenc személyiségével, Liszt műveket játszik, Liszt-kutató.

Megjelent könyvének címe: Liszt személyisége. Körtemplomokat kutat. A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai azok, amelyek elvezették az eredeti ókori keletkezési színhelyekre: Egyiptomba, Szíriába, Örményországba stb. Ezek az ókori centrális templomok, amelyekből kifejlődtek a középkori magyar templomok. Hosszú évek kutatásainak eredménye egy könyvben manifesztálódott.

Címe: A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai.

Rendező: Budapest Főv. XV. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat

Támogató: Fővárosi Örmény Önkormányzat

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Mindenkit szeretettel vár Nuridsány Zoltánné elnök

Gyarmati Béla

Székelyföldi magyarörmény családok*Szubjektív gondolatok dr. Száva Tibor-Sándor új könyve kapcsán
(1. rész)*

Úgy nőtem fel, hogy örmény származásom nem tudatosult bennem. Amíg az ember fiatal, nem is nagyon izgatja, hogy kik voltak az elődei, később, ha szerencséje van, megtalálja az őseit és kicsit megismeri őket, mielőtt találkozna velük! Én nyugdíjasként édesapám hagyatékában találtam meg az apai oldal elődeinek hét nemzedékre visszanyúló, nagyjából 600 nyomdai oldalt kitevő félkész családfáját, a Képes Családi Történeteket, és akkor rádöbbentem rá, hogy anyai ági elődeim is voltak, de róluk szinte semmit se tudok és, hogy mára nincs senkim, aki biztosítaná a csatlakozást hozzájuk. Amióta nyugdíjas vagyok, azon dolgozom, hogy ezt a hiátust kipótoljam.

Örmény eredetem olyan családokhoz köt, mint a Begidsán, Lukács, Nuridsán, Temesvári, Zakariás – meg egy sor olyan utóbb megismert familia, akiket szinte mind Száva Tibor úr könyvének köszönhetek. Ha az ember hét nemzedékre próbálja meg visszakövetni az őseit, akkor 64 családról kellene több-kevesebb ismerettel rendelkeznie – legalább a nevüket ismereni illene!

Könnyebb az elődöket kutatni, ha van az ember birtokában valamelyik elődjétől származó „családfa”. (Ez lehet az egyetlen pozitív hozadéka a '40-es évek szegényteljes faji megkülönböztetésének: szüle-

ink-nagyszüleink rákényszerültek a régi anyakönyvek felkutatására. Szerencsére az örményeket Magyarországon sose üldözték úgy, mint a zsidókat!) Én több családra vonatkozóan is találtam a megsárgult papírok között családfának nevezett vázlatokat: alig olvasható nevekkal és egyetlen évszám nélkül!

Ahol az ősök nemességgel bírtak, ott a helyzet általában kicsit jobb, hiszen a nemesi kiváltságok érvé-

nyesítésének minden nemzedék számára az volt az előfeltétele, hogy a megnevesített őstől való megszakítatlan – férfiági – leszármazást kétségtelenül igazolni tudják, tehát a nemesi származás rendszerint együtt járt a családfák megőrződésével. Első lépésben én is a családtörténeti szakirodalomhoz fordultam – speciel az erzsébetvárosi Lukácsokat illetően. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy ahány helyen találtam családfát (vagyis inkább családfa töredéket/vázlatot), azok mind hiányosak és egymásnak kölcsönösen ellentmondóak voltak: Nagy Ivántól Siebmacheren át Gudenusig, sőt, Rozsosig!¹ E munkák kivétel nélkül olyan kezdő-adatokból indulnak ki, amelyeket családi emlékezetek

¹ Nagy Iván: Magyarország nemes családai; Siebmacher's Wappenbuch...; Gudenus János-József: Az örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája; Rozsos Tamás: Az erdélyi örmény eredetű nemes Lukács család genealógiája.

őriztek meg, és amely családfák semmivel se megbízhatóbbak, mint amit én találtam a családi kacatok közt. Ezeket a jórészt hiányos, rendszerint csak egyetlen ágon követett leszármazásrendeket a XIX. század második felében adtak át publikálásra olyan szerzőknek, akik kétségtelen jóhiszeműséggel átvették ezeket a szinte ellenőrizhetetlen anyagokat, majd az újabb kori lehetőségek révén (anyakönyvek, újságok halálzási rovatai, gyászjelentés gyűjtemények, stb.) további adatokkal bővítették. A közlétezők nem egyszer olyan forrásokból is tudtak meríteni, amiknek egy része mára alig, vagy egyáltalán nem hozzáférhető.² Elismervé a szerzők hozzáadott értékének nagyságát, azt kell mondani, minden fal olyan erős, mint a fundamentuma!

² Például dr. Temesváry János: A Magyar-Örmény nemes családok címerelevelei

Egy egészen különleges értékű forrás volt számomra a gyergyószentmiklósi örmény anyakönyvek névmutatója. Ez a Budaörsi Örmény Önkormányzat és a Pro Artis Alapítvány támogatásával, Fancsali János sorozatszerkesztésében létrejött füzet a gyergyószentmiklósi örmény anyakönyvek keresztelési, házassági, halálzási névmutatójának latinbetűs átírása és magyar fordítása.³ Ez a forrás igen kivonatossá (hiszen csak az eredeti anyakönyvi bejegyzésekre történő utalásokat kellett tartalmaznia), azonban így is óriási jelentőségű, mert a nevekhez évszámokat rendel, a gyerekekhez apát, a férjhez feleséget, amiknek alapján máris előrébb jutottam.

Folytatjuk

³ Csiky Attila Csaba: A székelyföldi örmény katolikus egyház anyakönyvei I., Gyergyószentmiklós (1725-1905)

Magyarországi Örmények Egyesülete 41/922. szám**Felhívás**

Az örménységnek egy kisebb csapatát 250 évvel ezelőtt Erdély népe a megsemmisülés elől oltalmában részesítette s testvéreül fogadta annak minden egyes tagját.

Most ez a tragikus eset megismétlődött!

Keleten testvéreinknek nemcsak vagyoni, hanem fizikai léte is a megsemmisülés veszélyének van kitéve s ez elől többen Magyarország területére jönnek s a magyar nép vendégszeretétét kívánják igénybe venni.

Most midőn a magyar ínségesek javára a Kormányzó úr Ő Főméltósága mozgalmat indított, kötelességünk, hogy hálaérzetünknek e mozgalomban való részvételünkkel is kifejezést adjunk.

Felhívom tehát testvéreimet, hogy adományával szándékunkat előmozdítani szíveskedjék.

Budapest, 1922. november hó 12-én

Dr. Ávedik Félix
Ügyv.igazgató

Ph.
Magyarországi Örmény Egyesülete,
1920

Retezár Péter

gróf Apponyi Antal*

(1. rész)

Most egy tündérmesébe illő igaz történetet fogok elmondani, amelyben a fényes királyfi fehér lován elragadja szívének választottját, a gyönyörűséges polgárleányt.

1847 végét írjuk. Kincses Kolozsvár, Erdélyország fővárosa hetedhét országra szóló fényűző bála készül. A pazarul kivilágított főtéri Bánffy palota kapujába díszes hintók érkeznek hosszú sorokban és ontják magukból az egész ország területéről hivatalos előkelőségeket, akikkel gróf Bánffy Dénes, Kolozs megye főispánja együtt kívánja búcsúztatni az évet ezen a szilveszteréjszakán.

A környék eladó úrilányai már hónapok óta készülődtek és most végre elérkezett az a várva várt pillanat, amikor bemutatathatják szebbnél-szebb toalettjeiket. A várakozás izgalmát csak fokozza a tudat, hogy a városban állomásozó huszárezred tisztjei is megtisztelik jelenlétükkel a főispán estélyét.

A tündöklő hölgykoszorú hajadonjai lopva tekintenek a délceg vitézek csoportjára, melyből sudár termete és nemes vonási által kitűnik egy nyalka ifjú százados, aki nemcsak társadalmi helyzete, hanem kifinomult műveltsége és szellemes társalgása miatt is bajtársai központjában áll, akik mohón szívják magukba minden szavát.

Ám egyszerre elnémul a nyájas társalgó, aki nem más, mint gróf Apponyi Antal huszárszázados, mert hirtelen úgy érzi, hogy villámütés érte. Szeme, mely eddig szórakozottan siklott át a táncoló párok forgatagán, beleakadt egy szikrázó

fekete szempárba és ettől a pillantástól elsüllyedt körülötte a világ. Úgy érzi, mintha varázsütésre csak kettesben maradtak volna a tágas bálteremben, ő és a fekete szempár tulajdonosa, az az egzotikus arcélű, dús hollófekete hajú, magas, karcsú termetű fiatal nő. Ugyanezt érzi a maga részéről a szép örmény lány, Retezár Katalin is. Ám a káprázat csupán egy pillanatig tart, ami azonban elég arra, hogy Katalin megsejtse, hogy ezen a felejthetetlen éjszakán a végzet lépett be az életébe és sorsa megpecsétlődött.

Közben, az ígézetből mitsem sejtve, zavartalanul folyik körülöttük a vigasság. Antal, mint rutinos világfi, megtalálja a módját, hogy a szigorú illemszabályoknak megfelelően megismerkedhessen Katalinnal és a fiatal huszártiszt a következő hetekben gyakori vendég lesz a Retezár portán.

Ám a gondterhelt szülők, akik józanul ítélik meg a helyzetet, tisztában vannak azal, hogy ebből a viharos kapcsolatból házasság soha nem származhat és mindent elkövetnek azért, hogy imádott gyermeküket megóvják a végzetes csalódástól. A fiatalok azonban fütyülnek a társadalmi előítéletekre és meg vannak róla győződve, hogy fékezhetetlen szerelmük erejével szembe tudnak szállni a világgal és minden akadályt le fognak győzni. Vakmerő lépésre szánják el tehát magukat. Antal felmentését kéri a hadsereg kötelékéből és megszőkteti Kata-

lint! Kihaszználva, hogy gróf Bánffy Dénes főispán, Antalnak atyai jóbarátja is éppen Bécsbe tart, ahol a híres professzoroknál kívánja májbaját gyógyíttatni, az ő pártfogása és az éjszaka leple alatt ők is útra kelnek, remélve, hogy Antal szüleinél megértésre és támaszra találnak majd.

Hiú ábránd! Ha a Retezár szülők nem helyezték az egyenlőtlen kapcsolatot, mennyivel jobban ellenezték azt a főúri grófi Apponyi szülők! Hisz nagyreményű fiúk nemcsak rangja alatti viszonyba keveredtek, hanem – ami ennél még sokkal súlyosabb – a lázongó Magyarországról választott magának párt és ez elfogadhatatlan árulásnak számított a császárhű családban. Sőt, ennél is több, veszedelmes kihágás, hisz nem szabad elfelejteni, hogy a szabadságharc kellős közepén vagyunk. Így tehát még azt sem tűrhették, hogy fiúk az elegáns, nagystílű belvárosi lakásban tartózkodjon, amit szerelmének a Szent István dóm szomszédságában, a Lugeck 1-ben vásárolt és rendezett be meleg szerelmi fészeknek. Innen minden áron és sürgősen el kellett öt távolítani, ha az egész család nem akarta kockára tenni a császár kegyét. Így hát Antal, egy elháríthatatlan császári pa-

rancsnak engedelmessé, mely külhoni diplomáciai szolgálatra rendelte, kénytelen volt megválni szerelmétől.

Katalin hiába várta öt vissza és sírta ki a két szép szemét. Bécsben nem volt többé maradása, mert időközben Antal gyermekét hordozta a szíve alatt, tehát nem volt más kiútja, mint megszegyenülten hazatérni a szülői házba Szamosújvárra. Itt született meg 1849-ben gyermekét, aki a keresztségben – hogyan is lehetne másként – az Antal nevet kapta. A romantikusan kezdődő tündérmese nem végződött happy enddel. Katalin, aki környezetének kérelmetlen kiközösítése közepette, odaadó szeretettel nevelte fiát, hiába várta vissza szerelmét és szárnyaszegetten, mindenkivel elhagyatottan halt meg fia karjaiban.

Antal, aki bálványozta szomorú sorú édesanyját, aki minden áldozatot meghozott fia taníttatásáért, csak anyja halála után mert megnősülni. Nem akarta jegyesét, az előkelő Szongott Margitot az ő személyét övező megvetés mártíriumának kitenni. Ám a fiatal házasságnak most sem kegyelmezett az előítéletektől átítatott, bigott vidéki társadalom és a szó szoros értelmében száműzte őket tulajdon hazájuk-

**Retezár Katalin
(gróf Apponyi Antal)****Retezár Antal
Szongott Margit****Retezár Antal
Schuster Médi****Retezár Katalin****Retezár Árpád
Bosni Margit****Retezár Menyhért
Fricker Grete****Retezár Ibolya****Retezár Antónia
(Antonka)****Retezár Antal****Retezár Imre
Hegedős Ágnes****Retezár Ágnes
Bittner Zsolt**

* Részlet Retezár Péter: *A Retezár család krónikája és a rokonság kiemelkedő személyiségei* c. házi kiadványából (írta és összeállította Retezár Péter, 2001. december 31.).

ból. Szerencsére volt hova menniük, várta őket Katalinnak tágas bécsi lakása. Oda költöztek tehát és ott született meg négy gyermekük.

Érdekes megemlíteni, hogy az ebből a törvénytelen családi ágból származó utódok számára mind a mai napig tabu eredetük megemlézése. Erről a témáról velük nem lehet beszélni. Ime a vonatkozó ágnak a leszármazottai: (a rokoni összefüggést lásd a Retezár családfánál)

Figyelemreméltó, hogy hányszor fordul elő a családban a titokzatos ős, Antal keresztneve, még nőiesített formájában is.

Retezár Antal elsőszülött fia az a kedves Tóni bácsi, akivel 1969-ben, erdélyi utunk alkalmából, édesapámmal és Mónica leánnyal találkoztunk Kolozsvárott és aki elkísért bennünket Tordára az ősi családi házhoz, a Bagoly szőlőbe – melyhez legkedvesebb gyermekkori emlékeim fűződnek – és aki megmutatta nekünk a Tordai Országgyűlés történelemmel terhes épületét. Az a Tóni bácsi, aki könnyekig megrendült, amikor a távoli Argentínában született kilenc éves Mónica kislányom a tordai hasadéokban elénekelte a székely himnuszt ... Ő volt az, aki ott és akkor fényt derített homályos eredetükre és megtisztelt bennünket azzal, hogy megosztotta velünk a féltve őrzött családi titkot. Még a bécsi lakás címét is közölte.

Utolsó közös emlékünk Tóni bácsival Tordához kapcsolódott. Itt találkoztunk a negyvenes években a bécsi döntés folyamán visszakérült Erdélyben. Aztán, a kommunizmus sötét éve alatt erre nem volt több lehetőség és most, 1969-ben újra találkozhattunk, az életünkben utoljára. De ez a találkozás olyan mély nyomot hagyott a lelkemben, hogy ennek emlékére megkértem apósomat, hogy fénykép alapján fesse meg Tóni bácsi és Médi néni

korán elhunyt Ibolyka nevű leányának Házsongárdi temetőbeli sírját, illetve gyönyörű síremlékét. A remekül sikerült olajfestményt azután eljuttattam Tóni bácsiék-nak, amiért nagyon hálásak voltak. Ettől fogva intenzívtáltam a kapcsolatot másik leányukkal, Antonkával is, aki Budapesten lakott élettársával. Antonka többször meglátogatott bennünket Langenlebarban és mi is öt Budapesten. Bensőséges kapcsolatunk egészen haláláig tartott.

A második gyermek, Katalin soha nem ment férjhez. Nagyon szép hangú énekesnő volt, aki több hangversenyt adott Budapesten és Kolozsvárott.

Retezár Menyhért (Méni bácsi), aki erdélyi szász lányt vett el feleségül, ott lakott a Szent Domonkos úti házzal szemben, melyet édesapám a nővéreinek épített. Gyermekük nem volt, ő főkönyvelő volt.

Retezár Árpád nagy tudású feltaláló volt. Horthy kormányzótól kormányfő-tanácsosi rangot kapott. Már diákkorában, a kolozsvári unitárius gimnáziumban, ahol édesapámmal járt együtt, felkeltette tanárai figyelmét kisebb találmányaival. Bogdánffy Jenő is felfigyelt rá és fiatal vegyészmérnökként kinevezte a Péti Nitrogénművek hetven fős kutatócsoportjának az élére, majd mielőtt ő maga külföldre távozott, az óriási vállalat ügyvezető igazgatójává tette. (Lásd Bogdánffy családnál.)

A háború elvesztése után elbocsájtották, de nagy tudásának köszönhetően a Veszprémi Egyetem Vegyipari Kara hívta meg tanárnak és egy tanszék vezetésével bízta meg. Innen is ment nyugdíjba és elhunytakor az egyetem saját halottjának nyilvánította. Temetése nagyon szép és felemelő volt és egy kedves epizód illusztrálja, hogy nemcsak kartársai körében örvendett nagy tiszteletnek és elismerésnek, hanem diák-

jai is nagyra becsülték és különösen szerették. Történ ugyanis, hogy miután az egyetem rektora elmondta az illusztris kollega sírjánál a felemelő gyászbeszédet, az egyik diákja jelentkezett szóra, hogy társai nevében elbúcsúzzon a szeretett tanártól. Így kezdte: „Kedves Árpád bácsi!” És egy szót többet nem tudott kiejteni, mert eleredtek a könnyei és hangja sírásba csuklott és dolgozatlanul lesomfordált az emelvényről. Ez a jelenet azonban ékebben beszélt a legfennköltebb szónoklatnál, mert hamisítatlanul fejezte ki azt a nagy úrt, melyet a rajongott mester tanítványai szívében hagyott.

Árpád bácsinak két fia volt: Antal, aki apja éles eszét örökölte és agrármérnök lett, de sajnos harminc éves korában autóbaleset áldozata lett. A második fiú neve Imre.

Retezár Imre egy külön fejezetet érdemel, mert úgyis mint sportoló és mint köznyelven „bogarász” különöset vitt véghez és nevünket világviszonylatban ismertté tette.

De kezdjük az elején. Imre 1933-ban született, tehát nálam két évvel idősebb. Középiskolai tanulmányait a budai Szent Imre cisztercita gimnáziumban kezdte és ugyanott fejezte be, miután a kommunizmus alatt annak nevét József Attila gimnáziumra változtatták, ahova én is jártam. Tehát iskolatársak voltunk, csak úgy, mint egy generációval elébb apáink a kolozsvári unitárius gimnáziumban. Saját bevallása szerint ebben a környezetben – és nem utolsó sorban a cserkészlet befolyására – fordult a természet felé és tanulta meg azt szeretni és csodálni.

1951-ben mint ifjúsági sportoló 110 méteres gáton rekordot fut és ez a rekord egészen a mai napig érvényben van, tehát ötven éve! De ugyanakkor a felnőtt kategóri-

ában is mindenkit maga mögött hagy. Ekkor még nincs 18 éves. És ezután 16 éven keresztül ő a bajnok! Itthon és külföldön egyaránt ismerik nevét. Közben megkapja a legnagyobb sportkitüntetést, amely a több mint tíz évig veretleneknek jár: „örökös bajnokká” kiáltják ki. 42-szer volt válogatott, ami még egy futballistának is dicséretére válnék, atlétikában meg egyszerűen szenzáció. 169 érem tulajdonosa és a „Magyar Köztársaság Érdemes Sportolója” című kitüntetést birtokolja.

Közben elvégezte az egyetemet és mérnöki diplomát kapott. Most ki kell térni egy szisztéma magyarázatára, mely a kommunista országokban lehetővé tette, hogy aránytalanul sok sportoló érhesse el kiemelkedő sikereket az amatőr státuszban. Amíg a nyugati társadalmakban az amatőr sportolókat legfeljebb erkölcsileg, illetve szakmai téren támogatták a klubjaik, de megélhetésükről maguknak kellett gondoskodniuk, a kommunizmus olyan formán kerülte meg a profi státuszt, hogy sportolóinak a honvédség, illetve a rendőrség köteleiében biztosított jól jövedelmező beosztást, mely nem csak lehetővé tette számukra a korlátlan edzési lehetőséget, hanem még a rangsorban való folyamatos emelkedést is. Így került hát Imre is – aki egyetemista korában az Újpesti Dózsa, tehát a belügyminisztérium színeiben már mint élsportoló volt számon tartva – hivatalosan is a belügyminisztérium kötelékébe, ahol kész mérnökként egy biztos beosztást kapott, mely állás lehetővé tette, hogy a továbbiakban is teljes mértékben a sportnak szentelje erejét és idejét, miközben a rendfokozata emelkedett és rendőr alezredeként ment onnan nyugdíjba.

Azt gondolhatnánk, hogy egy ember életében egy ilyen fényes sportkarrier elegendő dicsőséggel szolgál. Nem úgy Retezár

Imrénél, aki élete igazi álmát, hivatását csak ezek után tudta teljes intenzitásában kiélni és olyan fokra tökéletesíteni, hogy a sport után a tudomány terén is nemzetközi elismerést szerzett nevünknek.

Imre mindig hangoztatja, hogy rovarász hajlamossága már gyermekkorában mutatkozott. Ezt én szemtanúként tudom bizonyítani. Mint említettem, ugyanabba az iskolába jártunk a Feneketlen tóval szemben, a Villányi úton. Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy ez a szépen parkosított liget valamikor egy vadregényes, rendezetlen, vizes, bozótos, burjánzó növényzettel benőtt terület volt. Imre ezen ment át napjában kétszer, az iskola és a tó másik oldalán lévő Kosztolányi Dezső tér között, ahol lakásuk volt, illetve van a mai napig. Érdekes volt megfigyelni, ahogy leszegett fejjel, a világtól elrugaszkodva gázolt a bozóton, időnként el-eltűnve abban, ami az éretlen társak, a beavatatlanok gúnyolódására adott mindig újabb okot. Mert eltűnései a jövőd tudós első szárnypróbálgatásai voltak, amikor egy-egy érdekes bogár nyomára bukkant és azt követte.

Ebből a különc kamaszból vált a világhírű rovarász, vagy még tudományosabb szóval „entomológus”, aki 1975-ben felfedezett a Kaukázusban egy addig ismeretlen futóbogarat, amit hivatalosan róla neveztek el „Carabus Tribax Retezári”-nak és ezáltal bevonult a nevünk a tudomány halhatatlan világába.

Kérdeztem Imrét, hogy vajon miért pont a Kaukázusba repítették ifjúkori álmait, ahova eljutni abban az időben egyenlő volt a lehetetlennel. Ő csak a gyermekkori olvasmányaira, a lenyűgöző útleírásokra tudta vonatkoztatni ezt a különös indítást, ami legyőzhetetlenül érlelődött benne élete folyamán. Én viszont megfejtetem a rejtélyt. Szerintem ebben az esetben

az atavizmus klasszikus formájával állunk szemben, amely a kései utódot visszacsalja ősei földjére, az örmények őshazájába, hogy ott megajándékozza a szakmai dicsőséggel, a nemzetközi elismeréssel. Ebben a vonatkozásban egy másik különös „véletlen” is szerepel. Illetve, vajon véletlenek lehet-e mondani, hogy 1918-ban a Magyar Rovartani Társaság alapító tagja gróf Apponyi Sándor volt? ...

Retezár Imre tudományos munkásságáról nagyon gazdag irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére, én azonban megelégszem azzal, hogy a „Növényvédelem” című szakfolyóiratnak 1993 augusztusi számában megjelent önéletrajzából néhány sort idézzek, amelyekből világosan felismerhető Imre életfilozófiája.

„Barátaimmal együtt tíz alkalommal jártam és gyűjtöttem a Kaukázusban és eljutottam olyan területekre is, ahol idegen addig nem fordult meg. Majd további személyes kapcsolatok kialakulása révén még két közép-ázsiai gyűjtő utat is tettem. A Kaukázus, amelynek szerelmesévé váltam, a szebbnél-szebb és felejthetetlen élményeken túl, tudományos eredményekkel is megjutalmazott ... Gyűjteményem, amely kizárólag futóbogarakból áll, 50 ezer példányt tartalmaz ... Jelenleg egész életemet a rovarászat tölti ki, az jelent számomra a munkát, a kikapcsolódást és a szórakozást ... Boldog embernek tartom magam ... Anyagi gazdagságot nem értem el, erre nem is vágyom ... gazdagnak érzem magam azonban mindazon élményekben, amelyekkel a rovarászat megajándékozott. Bár az állatokat jobban szeretem, mint általában az embereket (akik egymást és a természetet igyekeznek elpusztítani) ... azt vallom, hogy egyedül a természet az, amely a legtöbbet nyújtja az életben és mindent meg kell tennünk an-

nak érdekében, hogy pusztulásának elkerülhetetlen folyamatát késleltetni tudjuk.”

Retezár Imre entomológiai pályafutásának van egy számomra nagyon közvetlen vonatkozása is. Mégpedig az, hogy az 50.000 válogatott bogárból álló gyűjteményt Imre abban a két szép szekrényben őrizi, amit édesapám halála után én ajándékoztam neki.

Imre felesége, Ági kertészmérnök és a Fővárosi Városrendészetnél volt vezető pozícióban. Nevéhez fűződik többek között a Gellérthegy parkosítása. Feleségemet bensőséges barátság fűzi hozzá. Leányukkal, kis Ágival Mónica a már többször említett unokatestvéri találkozáson ismerkedett meg. Ő és szülei Budán laknak.... Fiúgyermek hiányában, a családnak ez az ága sajnos kihálásra van ítéelve...

Most következnek még néhány szó az Apponyi dinasztiáról, bár ha valakit a téma komolyan érdekel, az mindent megtalálhat a lexikonokban.

Két egymástól független Apponyi ágat tart számon a genealógia. Az u. n. „ifjabb” ág 1808-ban nyert grófi rangot és 1898-ban kihalt. A másik, az „idősebb” grófi ág, amelyhez a szóban forgó Apponyi Antal is tartozik, 1718-ban bárói, majd 1738-ban grófi rangot kapott.

Van a történelmi jelentőségű családnak egy tagja, aki magatartásával, illetve nyilvános fellépésével egy sorsdöntő pillanatban jóvátette őseinek „labanc” múltját. Apponyi György császári kancellár fi-

áról, Apponyi Albertről van szó, aki bár több közméltósági hivatalt töltött be, valójában Trianon kapcsán vált ismertté. Az első világháború végén, 1920-ban a Párizs melletti Trianon kastélyban, a magyar delegáció vezetőjeként kénytelen volt aláírni - miután briliánsan, lelkesen és meggyőződéssel és tehetsége teljes bevetésével megkísérelte megakadályozni - az u. n. „békediktátumot”, mely végzetesen, igazságtalanul és részrehajló módon csonkította meg hazánkat és melynek határozataihoz mind a mai napig kénytelenek vagyunk igazodni a határkérdésekben. Gróf Bethlen István -, aki jelen volt, amikor a békekonferencián Apponyi franciául, angolul és olaszul fejtette ki jogi, erkölcsi, politikai és gazdasági érveit a béketervvel szemben - a következőképpen emlékszik rá: „Sohasem láttam embert veszett ügyet több méltósággal és több önrizzel képviselni, mint Apponyit akkor ...”

Hogy a vér mennyire nem válik vízzé és a gének szerepe milyen meghatározó, színesen megvilágítja a következő epizód. Retezár Katalin fiát egyik utazása alkalmával megszólították a bécsi pályaudvaron: „Erre méltóztassék, Kegyelmes Uram, itt várja a fogat.” Apponyi Albertnek nézték, akinek szintén akkor volt esedékes Bécsbe való érkezése. Különböző ez a megdöbbenő hasonlatosságot, a jellegzetes Apponyi vonások jelenlétét a családi archívumban őrzött fényképek is bizonyítják.

Zeneagapé

Május 26-án az örmény katolikus templomban (Budapest XI. ker., Orlay utca 6.) a mise után a zeneagapé műsorán fellép *Benkő Dóra Rózsa* első éves népi énekes hallgató. A fiatal énekesnőről a füzetek januári számában olvashattak, a januári agapén technikai okokból nem tudott szerepelni.

Szongoth Gábor

Tallózásaim – Bálintné Kovács Júlia rovata

Hollósy Kornélia, a „magyar csalogány”

(2. rész)

Házassága és gyermekei

Hollósy Kornélia első pesti látogatása alkalmával ismerkedett meg jövődöbelijével, krivinai Lonovics József (1824–1902) földbirtokossal és jogásszal. A szintén nemesi rangot viselő Lonovics család és a Hollósy család között az első kapocs akkor jött létre, mikor az énekesnő nővére,

Hollósy Mária feleségül ment Lonovics Károlyhoz. Lonovics József és Hollósy Kornélia

megismerkedésüktől fogva tartották a kapcsolatot: a művésznő lengyelországi tartózkodása alatt rendszeresen leveleztek, valamint az útlevel megszerzése után Lonovics József egyszer meg is látogatta menyasszonyát. Az esküvőt 1852. április 21-én tartották az aradi minorita templomban, a szertartást Fábry Ignác kassai püspök végezte.

A menyegző után az ifjú házaspár a férj édesapjának egri birtokára költöztek. Itt jött világra a pár első gyermeke 1853. április 8-án. Egy hónappal később meghalt Hollósy Kornélia apósa, ekkor a család átköltözött az osztrák fővárosba azért, hogy az ápolásra szoruló idősebb Lonovics József – Hollósy Kornélia férjének nagybátyja – közelében lehessenek. Az újjászervezett Nemzeti Színház igazgatója ugyan próbálkozott Hollósy Kornélia visszacsábításával, de levelezés útján nem sikerült megegyezésre jutniuk. 1854 májusában Hollósy Kornélia a magyar fővárosba utazott meghallgatni a „svéd csalo-

Lonovics Józsefné
Hollósy Kornélia

gány”, Jenny Lind előadását. Ekkor már személyesen tárgyalhatott újbóli szerződéséről és visszatéréséről; ezt végül második gyermeke születése hiúsította meg.

A házaspár társasági életet élt, szalonjukban megfordult a korabeli magyar művészvilág krémje. Baráti körükbe nemcsak zenészek, hanem irodalmárok is tartoztak. A Lonovics–Hollósy család pesti otthona a művészek és pártfogóik kedvelt találkozóhelye volt. Gyakorta vendégeskedett náluk a svájci száműzetésből hazatért Batthyány Lajosné, akinek leányát Hollósy Kornélia tanította énekelni. A szalon legfontosabb vendégei közé tartozott Eötvös József, Szapáry Gyula, Irinyi József, Podmaniczky Frigyes, Laborfalvi Róza, Erkel Ferenc és pesti tartózkodása alatt Liszt Ferenc is. Lonovics József és Hollósy Kornélia házasságából két gyermek született.

Lonovics Gyula (1853. április 8. – ?), felesége nyéki Nyéky Irma
Lonovics Ferenc (1854–1856. július 7.), kisgyermekként elhalálozott.

Újból a magyar színpadon

1855 márciusának végén a Lonovics–Hollósy család visszaköltözött a magyar fővárosba, az Egyetem utcai Wenckheim-palotába, onnét egy évvel később a Hatvani utca sarkán álló Zrínyi-házba. Visszajövetelük oka volt, hogy kedvező feltételek mellett 1855 áprilisában Hollósy Kornélia

és a Nemzeti Színház megkötötték a régióta tervezett szerződést; a művésznő április 11-én a Kunok című darabban lépett ismét színpadra. Harmincadik születésnapja alkalmából hangversenyt adott, aminek bevételét teljes egészében a vakoknak ajánlotta. Az eseményről tudósító cikkben szerepelt először Hollósy Kornélia mint a „magyar csalogány” – a későbbiekben felváltva nevezték hol a magyar csalogánynak, hol a nemzet csalogányának, egészen Blaha Lujza megjelenéséig, amikor is a „nemzet csalogánya” végérvényesen Blaháné lett.

Visszatérése után Hollósy Kornélia majdnem öt éven keresztül szünet nélkül szerepelt operákban, hangversenyeken, különböző előadásokon. Hírveve az európai operákban is elterjedt, 1860-ban a brit Covent Garden ajánlott számára állást. 1860. január 30-án megjelent azon a híressé vált Reményi Ede-koncerten, amelyen a művész előadta a Rákóczi-indulót, s emiatt a hatás-

gok átmenetileg eltöltötték a koncertezéstől. Ugyanezen év tavaszán Hollósy Kornélia énekelt Ellinger József és Kőszeghy Károly mellett a Requiem szóját gróf Széchenyi Istvántömegtüntetéssé vált temetésén. Utolsó jelentős fellépése 1861. március 9-én volt: az esemény zenetörténetileg is kiemelkedő, ugyanis ekkor volt Erkel Ferenc háromfelvonásos művének, a Bánk bán operának az ősbemutatója, ahol Hollósy Kornélia Melinda szerepében lépett fel.

1862-re megszorodtak a művésznő visszavonulásáról szóló szóbeszé-

dek. A sajtó már közel egy éve cikkezett arról, hogy az énekesnő pályája csúcsán visszavonul, hogy teljes egészében családjának szentelhesse magát. A rosszindulatú lapok azzal is meggyanúsították, hogy a pesti szerződése lejárt után a bukaresti operához szegődik azért, mert ott magasabb fizetést ajánlottak számára. Más vélemények szerint visszavonulása hátterében a színhá-

zi vetélkedések és intrikák húzódtak meg. 1862. július 29-én Hollósy Kornélia utoljára lépett fel a Nemzeti Színházban: Melinda szerepének eljátszása után Erkel Ferenc nemzetiszín szalaggal átkötött babérkoszorút adott a művésznőnek, a búcsúbeszédet Reményi Ede mondta. Hollósy Kornélia ezzel távozott a színházi életből, fellépőruháiból egyházi öltözékeket varratott, amit a pesti ferenceseknek és a birtokain lévő plébániáknak adományozott. Ezután kétéves országos körúton vett részt: jóformán minden nagyobb városban énekelt, előadásaira – melyeken főként operaáriákat és műdalokat adott elő – minden jegy elkelt. A körút anyagi sikerrel zárult, a befolyt összeget jótékony célokra ajánlotta fel. 1864-ben a körút vége egyet jelentet Hollósy Kornélia visszavonulásával a nyilvános szerepléstől.

Visszavonulása után
A Lonovics–Hollósy család a mintegy ezer hold földre rugó dombegyházi birtokon élt. A földet Lonovics József vásárol-

Hollósy Kornélia mint
Garai Mária (1847)

ta a Marczibányi családtól; a tágas kúriát és parkot is magában foglaló birtokon csendes élet zajlott. Hollósy Kornélia családjának és a jótékonykodásnak szentelte minden idejét; rövidesen a környék egyik legkiválóbb gazdaasszonyaként vált ismertté. Egyetlen életben maradt fiát, Gyulát féltő gonddal és nagy szeretettel nevelte, később pedig az elsőrangú oktatás érdekében egy pesti intézménybe küldte. A színpadra csak egy alkalommal tért vissza, mikor 1865. augusztus 15–20. között részt vett a Pest-budai Hangászegylet fennállásának negyedszázados ünnepségén: itt Liszt Szent Erzsébet című oratóriumában énekelt augusztus 17-én.

1868-ban férjét a helyi Gazdasági Egyesület alelnökévé, 1872-ben elnökévé nevezték ki. 1879-ben Lonovics Józsefet választották meg csanádi főispánná, így férje oldalán Hollósy Kornélia a megye első asszonya lett. E minőségében vállalta el a megyei Vöröskereszt Egylet elnöki tisztjét, illetve az 1888-as Kelemen László-emlékünnepek fővédnökségét.

1889-ben az influenzajárvány elérte a családi otthont is. Hollósy Kornélia unokája, a nagyanyja után szintén Kornélia névre keresztelt hatéves gyermek is megbetegedett. Hollósy Kornélia odaadón ápolta, de vesebántalmai miatt legyöngült szervezete megkapta a kórt. Minden orvosi segítség és ellátás ellenére 1890. február 10-én, hétfőn este hatkor Lonovics Józsefné Hollósy Kornélia meghalt a családi birtokon. Temetését két nap múlva tartották, maradványait a dombegyházi családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. Makón később a fia által is támogatott színházat az ő tiszteletére nevezték el; az épül életveszélyessé vált, így 1941-ben lebontották. 1924-től kezdve nevét utca viseli a városban, szobrot is állítottak neki.

Művészete

Hollósy Kornélia karrierjének legsikeresebb időszakában, az 1846–1856 közötti években összesen negyvennyolc operában lépett fel hétszáznyolcvan alkalommal, ezenkívül közel százötven hangversenyen is szerepelt. Erősségének főként a lírai és romantikus szerepkört tartották, ezért leginkább Verdi, Donizetti, Rossini, Bellini, Meyerbeer és Erkel darabjaiba osztottak neki szerepet. Erkel Ferencnek ő volt az egyik kedvenc énekesnője: külön az ő számára illesztett új részt a Hunyadi László című operájába, aminek egyik 1847-es előadásán Hollósy Kornélia mint Gara Mária szerepelt a Szilágyi Erzsébetet alakító Schodelné Klein Rozália oldalán.

Népszerűségéhez nagyban hozzájárult az is, hogy a neoabszolutizmus évei alatt a művésznő magyaros, hazafias érzelmű dalokat énekelt – annak ellenére is, hogy I. Ferenc József a kiegyezés előtti mindkét magyarországi látogatása alkalmával fellépett az uralkodó előtt. Tehetségéről a külföldi szaktekintélyek és újságok is elismerően nyilatkoztak. Legnagyobb sikerét minden bizonnyal a Bánk bán első előadásán jelentette; erről Mosonyi Mihály így írt a Zenei Lapokban: *„Hollósy L. Cornélia asszony, mint Melinda kellőleg bizonyítja, hogy drámai szerepben is méltó helyet tud elfoglalni, s hogy az ének koloratura nem egyedüli hivatása. Ő oly igéző valamivel rendelkezik, mit a legóriásibb körvonalazatú énekesnőnél is hasztalanul keresünk. Nem szavazhatunk eléggé köszönetet a szerzőnek azon művészi tapintatáért, hogy a t. művésznőnek szerepét kiválólag a szép hordozott hangú énekülésre alapítja. A szerző nem is csatlakozott művészi tapintatában.”*

Miklósi-Sikes Csaba

Magyarörmény kultúra két erdélyi kutatója

Keresztes Zoltán és Jakobovits Miklós emlékezete...

Az alábbiakban két olyan erdélyi magyarörmény kiválóságról szeretnék megemlékezni, akikkel három évtizeddel ezelőtt megadtott, hogy az erdélyi örmény múlttal kapcsolatban éveken át ismeretterjesztő előadásokat tarthattunk.

Ez a történet az 1980-as évek legelején kezdődött azzal, hogy a romániai magyar képzőművészet legavatottabb ismerőjeként ismert Murádin Jenő felvette annak ötletét, hogy Keresztes Zoltánnal és Jakobovits Miklóssal tartsunk az erdélyi örmények történetéről egy ismeretterjesztő előadást Kolozsváron, az akkoriban általa vezetett szabadegyetem „Szép világa” nevet viselő kollégium keretében. Az előadásra 1981 novemberében került sor.

Murádin bemutató szavai után, Keresztes az erdélyi örmények betelepüléséről, Jakobovits örményországi útjairól, míg jómagam az erdélyi örmény építészet emlékeiről beszéltem. Mondandónknak olyan sikeres volt, hogy ezt követően még kétszer meghívtak Kolozsvárra, ahol a helyi rádió is két részes adást szentelt előadásunknak. Sorra jártuk Erdély városait, minek során megfordultunk Szamosújváron, Gyergyószentmiklóson, Tordán, Megygyesen, Székelyudvarhelyen, Nagyváradon, Aradon, stb. Szép sikereket arattunk, mindenhol szűfoltásig megtelt termekben adtunk elő, s nem egyszer megesezt, hogy ezt követően éjszakákba nyúló beszélgetéseket folytattunk a résztvevőkkel. Meglepő módon az akkori hata-

lom eléggé közömbösen viszonyult fellépéseinkhez. Előadásainkkor rendszeresen kiszúrtunk – de volt, hogy a helybeliek közül jelezték – a „delegált” megfigyelőket. A belügyiek elő-elő vettek minket, hogy mi a célunk ezzel a sok örményezéssel, de ezeken túl komolyabb atrocitás nem ért bennünket. Tudni kell, hogy ezekben az években igazán csak a dákorumán elméletnek volt létjogosultsága, Szamosújvárt csak Gerlának, Kolozsvárt csak Cluj-Napocának (stb.) lehetett nevezni és az is vicces volt, hogy az újságokban, a meghívókon és a plakátokon milyen címetek adtak előadásainknak. Közülük mindössze két kolozsvári meghívót idéznék, ahol az egyik „Hagyományos és korszerű városkép Gerlán”, a másik „Gerlai műalkotások régen és a szocializmus éveiben” címmel jelentek meg, ami nem jelentette azt, hogy az emberek ne tudták volna pontosan, hogy miről fognak szólni az előadások. De hát ilyen egy paranojaktól terhes világ abszurdba hajló megnyilvánulásai...

A két előadótársam közül a Bolyain 1953-ban közgazdász végzettségű **Keresztes Zoltánt** (Gyulafehérvár, 1929. dec. 23. – Kolozsvár, 1996. nov. 3.) jobbára mint keresztretjvény szerkesztőt ismert a város lakossága. De volt újságíró, rádió-riporter, illetve az erdélyi örmény múlt avatott kutatója is. Elismert könyvtártörténeti szakértő, antikvárium tisztviselő, ahonnan a tiltott könyvek forgalmazása miatt bocsátották el. Összeállította

a Keresztes-család történetét, illetve családfáját. Az 1989-es fordulat után megalapította a Magyar-örmény Baráti Társaságot és életre hívta az *Arménia: magyar-örmény időszaki szemle* c. folyóiratot, amelynek első 14 számát ő szerkesztette. Azokban az években Zoli volt a kolozsvári magyar értelmiség első számú „könyvbeszerzője”, aki olyan régi könyveket is be tudott szerezni, melyekről mi átlag halandók addig csak álmodoztunk.

Jakobovits Miklós (Kolozsvár, 1936. aug. 9. – Nagyvárad, 2012. dec. 16.) katolikus örmény család gyermekeként született. Gyermekéveit Sepsiszentgyörgyön töltötte, művészeti tanulmányait Marosvásárhelyen, majd a kolozsvári főiskolán végezte. Ezt követően, 1959-től haláláig Nagyváradon élt, ahol előbb díszlettervezőjeként működött (1961–63), majd középiskolában tanított. 1965-től a nagyváradai Körös-vidéki Múzeum képzőművészeti részlegének munkatársa, majd főmuzeológusa volt. 1989 után meghatározó szerepet vállalt a nagyváradai Egyházművészeti Barokk Képtár létrehozásában. Alapító tagja a nagyváradai Ady Társaságnak, a Keresztény Kutató Központnak, az 1994-ben újraalapított Barabás Miklós Céhnek, ez utóbbiaknak igazgatója, illetve elnöke volt. Rendhagyó művészeti és közéleti életpályáját jelzik azok a díjak, amelyekben részesítették: Kulturális Érdemrend (1974), Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet „Szolnay Sándor” díja (1994), Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet „Hollósy Simon” centenáriumi emlékérdeme (1996), Budapesti örmény kisebbségi önkormányzat „Kiss Ernő-Lázár Vilmos” emlékérdeme (1996), Romániai Örmények Szövetsége Művészeti Díja (1997), Munkácsy Mihály-díj (2003), Magyar Érdemrend kö-

zépkeresztje (2012). 2009-ben Zintz Mária szerkesztésében megjelent Nagyváradon Jakobovits művészetét és munkásságát bemutató tartalmas és szép kivitelezésű album. Az évek folyamán igaz barátság alakult ki közöttünk. Felkeresett engem Sümegen, erdélyi utjaimkor én is rendszeresen meglátogattam őket.

Közöttük én voltam a kakukktojás, akinek felmenői között – Zoli éveken át tartó igyekezete és sajnálatom ellenére – nem sikerült örmény szálatat felfedezni. Hogy mégis tagja lettem a triónak, abból eredt, hogy ezekben az években a Kolozs Megyei Tervező és Kutatóintézet alkalmazottjaként Szamosújvár műemléki topográfiáját készítettem. Munkám közben elkaptam a „gépszíj” és így történt, hogy Szamosújvár mellett Erzsébetváros, Csíkszépvíz, Gyergyószentmiklós, stb. örmény emlékeit is igyekeztem megismerni. Kutatásaim és ismeretterjesztő előadásaink 1989-ig tartottak, amikor családommal elhagytuk Erdélyt, majd nyugdíjazásomig a Sümegi Városi Múzeum vezetőjeként dolgoztam.

Keresztes Zoltán és Jakobovits Miklós azon nagyságok közé tartoztak, akik életükkel jelentős társadalmi és szakmai szerepvállalásaikkal mellett, az örmény kultúra ápolása keretei között mozogtak. Szellemiségükkel azok közé tartoztak, akik megmutatták, hogy életükkel miként lehet szellemi kapukat emelni és nyitni, a maguk helyén hogyan lehet jelképpé magasodni. Mondják, ilyenek azok a példák, amelyet a szükség állít az emberek elé: azt és úgy tenni, amint kell, és ahogy lehet, tudva, hogy az élet a legjobb tanító.

Drága Barátaim, számomra ez ad reményt arra, hogy a hálás utókor emlékezni fog rátok.

Megalakult a Jakobovits Miklós-emléktársaság

Első találkozója tartotta meg szerda délután az In Memoriam Jakobovits Miklós Társaság, amelynek alapító tagjai: Jakobovits Márta, az egyesület elnöke, valamint Koncsek Vadnai Zita és Opris Ibolya. A társaság célja: a nemrégiben elhunyt neves képzőművész, Jakobovits Miklós művészetét továbbvinni, emlékét, jelentős hagyatékát megőrizni, terveit megvalósítani.

A zártkörű megbeszélést a nagyváradai Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ alagsori termében tartották meg. A Jakobovits család barátai, tisztelői gyűltek össze a találkozó alkalmából. Először a megbeszélést moderáló dr. Földes Béla köszöntötte a meghívottakat és szólt a baráti társaság fontosságáról. Ezután Veres Kovács Attila váradolasi református lelképásztor méltatta Jakobovits Miklós művészetét, humanitását.

Ezt követően a képzőművész özvegye, Jakobovits Márta kerámiaművész egy Hamvas Béla-idézetrel kezdte mondanóját: „Az embernek önmagából művet kell alkotnia, hogy az örökben abban éljen. De a műnek nyitva kell állnia, hogy aki be akar lépni, befogadja.” Szólt arról, hogy férjének az egész élete alkotás volt, ezért lényeges a nyilvánosság számára föltárni ezt a művet. Szeretnének szervezni egy kiállítást a grafikáiból – Jakobovits Miklós elképzelései szerint –, amelyet betegsége miatt tavaly már nem sikerült megvalósítani. Arra gondoltak, hogy – mivel Váradon nincs megfelelő kiállítóhely – jó volna ezt a grafikai tárlatot a debreceni MODEM-ben létrehozni. Szó volt a Horváth Imre költőhöz fűződő barátságáról is. A váradai poéta halálának huszadik évfordulója (1993. április 11-én távozott az élők sorából) alkalmából sikerült megjelentetni az 1993-ban kiadott,

Jakobovits Miklós rajzaival, rézkarcaival illusztrált, *A sárga ház* című verseskötet bővített újrakiadását.

Jakobovits Márta hozzáfűzte: sokan segítettek abban, hogy párjának ez az óhaja most megvalósulhasson.

Sok minden szerepel még a tervek között. A művész Rómában készült alkotásait bemutatnák a Római Magyar Akadémián. Az örmény származású Jakobovits Miklós meghívást kapott Jeravánba, ezért a társaság az örményországi fővárosban is szeretné kiállítani a művész munkáit. Mivel meglehetősen érdekes a művészi folyamat kibontakozása, a különféle alkotási korszakok kialakulása, szeretnének életmű-kiállítást szervezni Budapesten. A társaság várja a pártolókat, önkénteseket, akik szívesen segítenének a különféle tevékenységek során. Valószínűleg más városokban is tartanak majd találkozót.

A megbeszélés második részében többen is megosztották a jelenlévőkkel a Jakobovits Miklósról őrzött emlékeiket. Befejezőképpen Jakobovits Márta megjegyezte: reméli, hogy rendre meg tudják majd valósítani néhai párja terveit.

Toth Hajnal

(A nagyváradai Reggeli Újság 2013. április 12. számában megjelent tudósítás szerkesztett változata.)

Jamrik Levente– Jungmayer Mihály

40 éve a Duna mélyén a titokzatos Senki-szigete

(1. rész)

Jókai nem hazudott: létezett a „Senki-szigete”. A magyar-román-szerb hármashatár közepén elnyúló Ada-Kaleh szigete turisztikai attrakciónak számított jó klímája, vadregényes festői romjai és etnikai egzotikumai miatt, amely a Vaskapu I. erőmű építése miatt 40 éve tűnt el a Duna hullámaiban.

„Nevem Senki”

Jókai Mór „Aranyember” című regényének egyik központi helyszínére, az utópisztikus és idilli életkörülményeket bemutató „Senki szigetére” talán mindenki emlékezik kötelező iskolai olvasmányából. A társadalomtól és az üzleti világtól elzárt dunai ködben megbújó szigetről az olvasó azt hinné, hogy csak az író fantáziájában született meg, holott maga a „nagy mesélő” vallotta be „Utóhangok” című írásában, hogy a „*jogilag sem a magyarokhoz, sem a törökökhöz sem tartozó*” szigetről Frivaldszky Imre természettudós mesélt neki egy al-dunai geológiai túráját követően. A szóban forgó sziget ráadásul Európa lakói előtt sem volt ismeretlen. Hérodotosz legendáiban Cyraunis néven említették a Dunába ömlő Cserna folyó torkolatánál elnyúló gránitszigetet, de a rómaiak gyakran hívták Yernis-nek, Saan-nak és Cotinusának is, ami „cserszőmörce földjét” jelentette. A németek nemességükkel csak Caroline-Insel néven emlegették.

Az 1750 méter hosszú és 4-500 méter széles sziget a folyam kanyarulatának megfelelően ív alakú volt, felső végénél két kisebb kavicszátony terült el. Stratégi-

ai fontosságú helyen (a Vaskaputól 4 km-re, az osztrák-magyar - szerb - román határ közelében) feküdt. Katonai jelentősége abban állt, hogy az al-dunai hadjáratok, határátkelőként pedig a szárazföldi közlekedés egyik fontos ellenőrző pontja volt, ezért is erősítette meg Hunyadi János 1444-ben egy földvárral a szigetet, amit 1691-ben bővített ki 400 férőhelyes erősségé Veterani császári altábornagy. A törökellenes háborút lezáró, 1699. január 26-án megkötött karlócai béke után a Bánát, így a közeli Orsova városa a szigettel együtt a törökök kezén maradt, akik egy hadikikötőt alakítottak ki a sziklatömb északi részén. A Duna által körbeölelt szigetet ekkortól kezdték el Ada-Kaleh-nek

hívni, ami magyarul „erődszigetet”, „szigetvárat” jelent.

1717 augusztusában a császári osztrák és magyar csapatok visszafoglalták a szigetet, majd Savoyai Jenő utasítására Bánát új kormányzója, Claudius Florimund Count von Mercy tábornok egy hatszögű „Vauban”-stílusú erődöt építtetett a dunai sziget közepére, amelynek négy nagy bástyáját a hadsereg akkori vezéreiről nevezetett el: Károly, Jenő, Mercy és Wallis. Ahogy húszéves építése során elkészült az erősség, a vidini török pasa rögtön ostrom alá vette a vízi várat. Az 1738. május 29-től augusztus 15-ig tartó több hullámban levezényelt támadások során báró Kehrenberg ezredes 2000 katonájával és 120 ágyújával nem tudta a túlerőt feltartóztatni, így kénytelen volt feladni Ada-Kaleh szigetét. Az 1739. szeptember 1-én megkötött belgrádi béke ötödik pontja alapján Orsova és a sziget a török kezén maradhatott, míg a Temesi Bánság közigazgatásilag a császár birtokába került. A fényes Porta ekkor keresztelte át az erősség bástyáit Tekijára, Elisabethre, Verciorovára és Allionra, és ekkor költöztetett muszlim vallású polgárokat a szigetre. 1788 februárjában Bécs ismét hadat üzent Konstantinápolynak. Az 1789. október 24-től gróf Wartensleben császári altábornagy vezette ostrom során Mehemed Takir aga és 2740 főnyi védőserege 1790. április 16-án kapitulált. Az Új-Orsovára átkeresztelt sziget parancsnokának azonban hiába nevezték ki Haan vezérőrnagyot, a szisztovói béke alapján a sziget oszmán fennhatóság alatt maradt.

Miután Bem tábornok 1849. május 16-án megszállta Ó-Orsovát, követeket küldött át Ozman bejhez, a sziget várparancsnokához azzal az üzenettel, hogy a török

földre menekült osztrákokat fegyvereztesse le. Bem apó két nap múlva személyesen is tárgyalt vendéglátójával, aki megígérte a hadvezér kívánságának teljesítését. Az 1849. augusztus 24-i mehadiai ütközet után a magyar honvédsereg maradványai és több politikus, mint például Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér is itt lépett török földre, miután menekülés közben elásták Ó-Orsova határában a magyar Szent Koronát.

Az Osztrák-Magyar Monarchiának Ada-Kaleh hovatarozása nem volt közbömbös, hiszen sem Bécs, sem Budapest nem akarta, hogy a török ellen szabadságharcot vívó Románia és Szerbia bármiféle katonai kontingenst helyezzen el ide. Az orosz-török háborút lezáró 1878. március 3-án San Stefanó-i béke értelmében Konstantinápolynak az összes dunai szigetre épített erődjét le kellett volna rombolnia, és Új-Orsovát Belgrádnak kellett átadnia. Gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszter kezdeményezésére azonban 1878. május 21-én az osztrák-magyar és a török kormány képviselői Bécsben arra jutottak, hogy az erődöt a szerbek helyett inkább a császári és a királyi csapatok szállják meg addig, amíg azt a szultán később vissza nem kéri. A megszálló erő parancsnokává lovag Gröller Albin vezérőrnagyot nevezte ki Ferenc József, aki május 26-án hajnal 3 órakor foglalta el csapataival a szigetet. Ada-Kaleh időközben elveszítette katonai jelentőségét, így 1894-ben már csak 1 tiszt és 28 gyalogos katona képezte a sziget magyar helyőrségét az 500 muszlim hitű polgár mellett. Bosznia-Hercegovina annexiójakor gyakran kikötöttek itt a dunai birodalom hadihajói és monitorjai is.

(Falanszter 2011.12.10.)

Folytatjuk

Béres L. Attila

A konferencia előadói és hallgatói is örmény hagyományt őriztek

(1. rész)

Hatalmas érdeklődés mellett rendezték meg április 5-én és 6-án „A kulturális transzfer lehetőségei – Örmények Közép- és Kelet-Európában” című nemzetközi tudományos konferenciát az Országos Széchényi Könyvtár Dísztermében. A konferencia aktualitását az örmény könyvnyomtatás 500. évfordulója adta meg. A két-napos rendezvénysorozat előadóit és résztvevőit, köztük a hazai magyarörmény közösség, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, a Fővárosi Örmény Önkormányzat, Budapest számos kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzatának képviselőit Dr. Boka László (OSZK) tudományos igazgató köszöntötte. A konferencia tudományos titkára Dr. Kovács Bálint volt.

Az OSZK méltó módon ünnepelte a könyvtörténeti évfordulót, amely Hakob Meghapart nyomdász első teljesen örmény betűkkel nyomtatott könyvének, az Urbatagirneknek (Péntekkönyv) 1512/1513. évi kiadásához kapcsolódott. Egy nemzetközi konferenciát szervezett a Kárpát-medencei örménység történeti, kulturális, művelődéstörténeti értékeinek szakmai értékelésére. Az első nyomtatott örmény könyv félévezredes időtartamára való emlékezés pedig alkalmat nyújtott arra is, hogy az erdélyi és a magyarországi örménység kultúráját, és magyar kulturális vonatkozásait egy nagy kiállításon bemutassák a két szomszédintézmény összefogásával, illetve a lipcsei intézmény szakmai támogatásával. (A Távol

Dr. Boka László, az OSZK tudományos igazgatója (Fotó: Kabdebó János)

Dr. Kovács Bálint, a konferencia és a kiállítás kurátora (Fotó: Kabdebó János)

Pál Emese, a kiállítás kurátora (Fotó: Balogh Jenő)

az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében c. kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban szeptember 15-ig látogatható.) A konferencián öt szekcióban, a művelődéstörténet, egyháztörténet, irodalom, történelemtudomány, kulturális antropológia, szociológia és művészettörténet kutatóinak az előadásait hallhattuk. Fényképes beszámolóinkban az előadások tömörített tartalmát is közreadjuk.

A plenáris nyitóelőadást Prof. Stefan Troebst, a Kelet-Közép-Európa történetét és kultúráját kutató lipcsei intézet (GWZO) vezető professzora tartotta „Az örmények globális kereskedelmi hálózata a koraiújkori Kelet-Közép-Európában” címmel. Az egész világra kiterjedő családi alapú örmény kereskedelmet mutatta be térképeken, a tranzit területeket, a folyami-, tengeri-, valamint a szárazföldi útvonalakat és kereskedelmi célpontokat, örmény diaszpóra centrumokat. Megismertük az örmény kereskedelem történeti kialakulását, az örmény kereskedőknek a svéd királlyal történt levelezését, a lengyel, litván, finn, orosz kereskedőkkel folytatott kereskedelmi versenyt, a luxus termékek útvonalát Európáig, Fülöp-szigetekig, Fokvárosig és Mexikóig, az örmény diaszpórák kialakulását, és hogyan őrizték az örmények a selyemhernyók termesztési titkait. Megtudtuk, hogy a lipcsei intézet méri fel az erdélyi örmény kereskedelmi könyvek fajtáit, és kutatja, milyen volt a kereskedelmi gyakorlat a világon. Az előadó azt is kifejtette, hogy mi az örmény kereskedő cégek sikerének titka, miért működött jól a rendszer, és hogy további kutatást igényel még az Északi területek és Erdély kapcsolata, valamint hogy miért következett be a kereskedelmi hálózat összeomlása.

A nyitóelőadást követően a Művelődéstörténet szekcióvezetője, Kontler László

Prof. Stefan Troebst (Fotó: Balogh Jenő)

Armenuhi Drost-Abgarjan (Fotó: Kabdebó János)

Perger Péter (Fotó: Kabdebó János)

ló (CEU Budapest) mutatta be Armenuhi Drost-Abgarjan (Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg), aki „Az örmény apostoli egyház 1500 éves himnáriuma a nyomtatástörténet perspektívájából” című előadásában elmondta, hogy a Saragán a keleti kereszténység irodalomtörténeti mérföldköve, fontos a szerepe a sajtóhagyományban terjedő szövegek megőrzésében. A XIII. században jött létre, háromezer himnuszt tartalmazott, a XV. században lezárták. A saragánok nem teológiai írások, van irodalmi, művészeti és történelmi értékük is. A gyűjtemény evangéliumként szerepel, kinyilatkoztatás, énekekben bemutatott himnológia. Sok szöveg elveszett, de így is több mint 750 saragán maradt fenn. A himnárius az örmény Biblia előtt, 1664-ben megjelent első örmény nyomtatott könyv. Nyomdatörténetben ismert, hogy Misztótfalusi Kis Miklós fontos tevékenységet végzett Amszterdamban 1680 és 1689 között az örmény könyvnyomtatás területén. Schütz Ödön vizsgálta a saraknoc kiadásokat. A saragánokat az örmény egyház liturgiájában folyamatosan használják, az örmény egyház zsoltárait tartalmazza.

A következő előadó az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, Perger Péter „Misztótfalusi örmény betűi” című értekezésében a magyar és örmény kultúra találkozásának különleges eseményének

A konferencia információs táblója (Fotó: Balogh Jenő)

értékelte, hogy a XVII. századi magyar betűmetsző, Misztótfalusi Kis Miklós nyomdabetűket készített az amszterdami örmény nyomda számára. Misztótfalusi élettrajzának ismertetése után az előadó elmondta, Schütz Ödön és Haiman György vizsgálatai nyomán alapos tipográfiai vizsgálatokat végzett Misztótfalusi betűmetszői, nyomdászati tevékenységéről, a himnáriumban 1685-ben már meglévő örmény betűíról. A dokumentumok-

ból és a téma kutatóinak megállapításaiból biztos, hogy Misztótfalusi bolor (szöveg), majuszkulár, álló- kurzív és nort betűi az amszterdami nyomdából kerültek később Velencébe. A következő századokban is számon tartották Misztótfalusi örményeknek tett nyomdai szolgálatait.

A Krakóból érkezett *Krzysztof Stopka* (Zakład Historii, Os'wiaty i Kultury), a „*Gente Armeni natione Poloni: A 19. századi galíciai örmények identitása*” című előadásával, felkészültségével lenyűgözte a hallgatóságot. Kutatása szerint a galíciai kétszáznegyven ezer örményből a XIX. század végére Lembergben mintegy 1700 örmény maradt. Az örmény identitás magatartásbeli stratégiája a katolikus egyház és a lengyel nemzet érdekeinek figyelembe vételével történt. Az örmény érsek lengyelekhez írt levelében hiányolja az identitás lényegét, a kapcsolatot az óházával. Az 1887-es kongresszuson az örmény irredentizmus az orosz II. Sándor cár külpolitikájának része. Galíciába J. Theodorovics örmény érsek 1911-ben Törökországba hozat örmény papokat. Az örmény integráció meghatározó, az örmény értelmiség identitása elbukik a lengyel politika, a „lengyelesedés” miatt, de az etnikai

hagyományok és az örmény katolikus rítus megmaradnak. A zenészek, írók, művészek pedig újraélesztették az örmény motívumokat. A lengyelekkel való házasságban az örmények nem távolodtak el a gyökerektől, az átmenet hatékony. A galíciai örmények 1980-ban megrendezett találkozóján az örmény identitás a lengyel nemzetudattal együtt jelentkezik.

A kávészünetet követően *Az Egyház és teológia* szekcióvezetője, *Fröhlich Ida* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK) konferálta fel a következő előadót. *Nagy Kornél* (MTA-BTK-TTL) „*Egyházi unió, katolizáció, rekatolizáció, latinizáció. Az egyházi unió mint integrációs példa az erdélyi örmények esetében*” című előadásának szerkesztett változatát a füzetek 26–31. oldalán közöljük. Előadásából kiemelem, hogy míg Lengyelországban az örmények nagyobb száma miatt az örmény egyházi hagyományok megmaradtak (örmény nyelvű mise, liturgia reform), addig Erdélyben az egyházi unió az apostoli szentszék szentszögéből sikeresnek bizonyult, Oxendio Virziresco (Verzár Oxendiusz)

püspök működése alatt végbement az erőltetett latinizáció, az örmény identitás háttérbe szorult. Az erdélyi apostoli örmény egyház csatlakozott a római katolikus egyházhoz.

Bernből érkezett a fiatal *Miriam Kartashyan* (Universitat Bern, Theologische Fakultät), aki „*Az Örmény Katolikus/Római Katolikus Unió (1742) és a nyugati, valamint keleti kapcsolatai*” című előadásának lényege hogy a kettészakadt Örményországban az oszmán, illetve perzsa fennhatóság alatt az örmények katolicizálása elszakadást jelent az örmény apostoli egyháztól és az örmény népcsoport identitásától is. Politikailag hibás lépés, mert nincs egység. A római katolikus misszionáriusokat kiltják az örmény plébániákról és templomokból. A büntetések, üldöztetések, erőszak (lefejezés), Róma részéről pedig a kényszerterítések, felkelések szítása fenntartja a konfliktusokat, ami érdeke a franciáknak (XIV. Lajos), illetve az oroszoknak (I. Péter). Az oroszok befolyást szereznek a török területen élő örmények felett. 1724-ben felosztják az örmény területeket. Konstantinápolyban elindul az apostoli örmény egyházi könyvkiadás. A feszültségek feloldá-

Bernből érkezett a fiatal *Miriam Kartashyan* (Fotó: Balogh Jenő)

A konferencia közönsége (Fotó: Balogh Jenő)

sára egy francia diplomata javaslatára örmény templomot építenek Libanonban. Nyugat-Örményországban stabilizálódik a helyzet, Brahama Mirjam örmény érszek a római egyház mellé állt, kapcsolatba lépett a kilikiai patriarchával. Kolostorokat vett át az apostoli egyház. 1742-ben XIV. Benedek pápa idején az örmény patriarcha áttette székhelyét Libanonba, 1826-tól Örmény Katolikus Egyház néven szerepel.

A konferencia tudományos titkárát, Dr. Kovács Bálintot már többször hallottunk a Fővárosi Örmény Klubban is. Az OSZK-ban rendezett tudományos konferencián „A 17-18. századi örmény misztiók hálózatelméleti kutatásainak kérdései és lehetőségei” címmel tartotta meg előadását. Kutatásában a szociológiai módszerek segédeszközök az adatok értelmezéséhez.

Folytatjuk

Szathmáry István Pál

Örmény kincsek bővületében

Megmaradás és értékteremtés a Kárpát-medencében

A kultúra megtartó erejéről és az értékteremtés évszázadairól szól mindenekelőtt a Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében című gazdag és nemzetközi összehasonlításban is kivételes kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban.

Lát-hatás

Már a kiállítás legelején szimbólumok erejében bóklászunk: az Ararát-hegy mint örökös viszonyítási pont és a mindenkori menedék jelképe tűnik elő, beljebb pedig díszes utazóládák emlékeztetnek az örmények több évszázados bolyongásaira, az újrakezdések közepette sem megtorpanó anyagi és szellemi gyarapodás időszakára.

Az örmények hagyományörzése számunkra is példaértékű lehet, ahogy arra még a kiállítás megnyitóján hívta fel a figyelmet Németh Zsolt külügyi államtitkár. Ahogy fogalmazott: az örmény diaszpórák példája mutatja, hogy a nyelvvesztés nem jár feltétlenül a kultúra és az identitás feladásával.

Számos erdélyi település és magyar főváros történelmében hagytak nyomot az elsősorban szorgos kereskedőként és kéz-

művesként dolgozó örmények, akik magukkal hozták sajátos vallási tradíciójukat is; a kiállítás többek között erre a kultúrkincre irányítja a figyelmet. A kegytárgyak, vallási témájú festmények mellett az önazonosság megtartásában kiemelt szerepet játszó armenizmus dokumentumai, valamint a budapesti örmény diaszpóra tárgyi emlékei is figyelmet érdemelnek.

A két nép együttélésének hosszú időszakára számos kapcsolódási pontot kínál. A rendezők külön termet szenteltek például az 1848-49-es szabadságharc örmény származású hőseinek. Az örmények ugyanis a kisebbségek között a létszámukhoz képest a legmagasabb arányban vettek részt a harcokban a magyarok oldalán, és olyan történelmi hősökkel gyarapították a nemzeti emlékezetet, mint *Lázár Vilmos*

honvéd ezredes vagy *Kiss Ernő* honvéd altábornagy. A kiállítás arra is felhívja a figyelmet, hogy az első világháborút megelőzően az örmények aránya alig érte el a fél százalékot, mégis több minisztert, számos parlamenti képviselőt, mi több, egy miniszterelnököt (Lukács László 1912-től 1913-ig) is adtak az országnak, nem beszélve azokról, akik kulturális teljesítményükkel járultak hozzá az ország szellemi életének gazdagításához, elég csak példaként említeni a zeneszerző *Kacsóh Pongrát*ot vagy a világhírű fotóst, *Brassait*.

Az örmény kultúra sokszínűségét bemutató tárlatnak egy fontos évforduló is apropót szolgáltat: világszerte 2012-13-ban emlékeznek meg az örmény könyvnyomtatás 500. évfordulójáról. *Hakob Meghapart* nyomdász 1512-13-ban adta ki az első teljesen örmény betűkkel nyomtatott könyvet, az *Urbatagirket* (Péntek-

könyv). Éppen ezért a Budapesti Tavasz Fesztivál során megvalósuló tárlaton a történelem első keresztény államát létrehozó örménység írásos kultúrájának ismertetése is hangsúlyos szerephez jut. Az örmény ábécészkönyvtől a XVIII. századból származó tudományos kiadványon át a világ legelső nyomtatott örmény–latin szótárának egyik példányáig számos könyvészeti ritkaság kapott helyet a kiállításon.

A *Kovács Bálint* és *Pál Emese* által rendezett, szeptember 15-ig nyitva tartó tárlat legrégebbi egyházművészeti tárgyai és könyvei XVIII. századi erdélyi örmény templomok gyűjteményeiből származnak, és eddig nem szerepeltek egyetlen nemzetközi kiállításon sem.

(*Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében. Budapesti Történeti Múzeum*)

(*Magyar Nemzet*, 2013. április 17. Kultúra)

Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében

Budapesti Történeti Múzeum

Meghívó

A Fővárosi Örmény Önkormányzat **ingyenes csoportos tárlatlátogatást** hirdet a magyarörmény közösség részére tárlatvezetéssel a *Távol az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében* c. kiállításra az alábbi időpontokban:

Május 11. szombat de. 10 órai találkozással,

Május 29. szerda de. 10 órai találkozással a Budapesti Történeti Múzeum (Budavári Palota) előcsarnokában.

Egy csoportban max. 25 fő vehet részt, ezért kérjük e-mail (magyar.ormeny@t-online.hu), vagy telefoni (201-1011) visszajelzésüket, megadva nevüket és elérhetőségüket, így regisztrálásra kerülnek. Ha betelt a létszám, visszajelzünk azzal, hogy a másik csoportban elsőbbséget élvez. Kellő jelentkező esetén később újabb csoportokat is indítunk. Kérjük, hogy jelezze vissza, ha nem tud a már regisztrált időpontban megjelenni, hogy mást még tudjunk értesíteni.

A kiállítás szeptember 15. napjáig látogatható.

Dr. Issekutz Sarolta elnök

Nagy Kornél

Egyházi unió, katolizáció, rekatolizáció, latinizáció

Az egyházi unió, mint integrációs példa

az erdélyi örmények esetében*

Az erdélyi örménység egyházi uniója hosszú időken keresztül nem került sem a hazai, sem pedig a nemzetközi tudományosság érdeklődésének középpontjába. Holott az előadás címében szereplő fogalmak már egy korábbi középkori unió problémáinak a kora-újkorai változatát képezték a múltban, amelyet sajátosan árnyalt az a történelmi tény, hogy az örmény apostoli

Nagy Kornél
(Fotó: Balogh Jenő)

egyház Konstantinápoly és Róma részéről egyaránt szembe találta magát az egyesítő egyházpolitikával. Ez azonban elválaszthatatlanul kapcsolódott világi politikai tendenciákhoz. Hasonlóképp nem lehetett figyelmen kívül hagyni azokat az egyházi uniókat sem, amelyek a 17. században a Magyarországon élő, különféle nemzetiségű, ortodox egyházakkal az általános rekatolizáció jegyében kötöttek.

Ezért felmerült az a kérdés, hogy miért kellett a világ legősibb keresztény egyházát unióra kényszeríteni? Az örmény apostoli egyháznak a 451. évi khalkédóni egyetemes zsinathoz fűződő ellentmondásos viszonyát az ortodoxia részéről általában – és helytelenül – a monofizitizmus elfogadásával magyarázták, mert az örmény apostoli egyház politikai okok-

ból nem vett részt az egyetemes zsinaton, és nem fogadta el a zsinat hivatalos tanítását. Ezzel szemben az örmény apostoli egyház nemzeti zsinatain Jézus isteni, azaz egy természetét valló, monofizita tant és annak vezéralakjait határozottan elutasította. Ugyanakkor Konstantinápoly és Róma a középkortól kezdve egészen a 18. század végéig továbbra is fenntartotta ezeket a vádakot.

Az örmény apostoli egyház viszont az unió kísérletekben önállóságának a feladását látta. Ezért egyre inkább gyanakvással figyelték a két egyház közeledését. Mindazonáltal Konstantinápoly és Róma a középkorban a térítések terén rész sikereket fel tudott mutatni az örmények körében, de a teljes örménységet nem tudta magának megnyerni. Ebben pedig az örmény apostoli egyház oroszánrészről vállalt. Egyrészt az örmény államiság bukása után az egyház testesítette meg a középkori örmény államszervezetet mind az anyaországi, és mind a diaszpórában élő örmények körében. Ugyanakkor a szörványokban élő örmények a vallási unió szempontjából sebezhetőbbek voltak, mint az anyaországiak, mert egy-egy ingadozó hitű, a diaszpórában élő örmény

főpap vallási egyesülésével megszakította az apostoli egyházhoz való tartozást, és egyúttal megindította az örményeknek az ortodox, vagy a katolikus egyházba történő betagozódását.

Másrészt az örmény apostoli egyházhöz erősen kötődött a liturgikus nyelv és irodalom megszületése, amely jelentős mértékben hozzájárult az örmények etnikai azonosságtudatának megeremtéséhez. Ez volt az oka annak, hogy Konstantinápoly és Róma középkori kísérletei az örmények áttérítésére mindig kudarcot vallottak. Ugyan a római katolikus egyház a kilikiai, valamint firenzei uniók zsinaton majdnem sikereket ért el, de végül az örmény apostoli egyház nemzeti érdekekre hivatkozva valójában ezeket a zsinatokat határozottan elutasította. Eme uniók kudarcok indítékai véleményünk szerint abban keresendők, hogy az örmény apostoli egyház vezetői mindig is azt hangoztatták, hogy

igaz követői voltak a Szentírásnak és a korai egyházatyáknak. Dogmatikai és tanbéli kérdésekben mindig is konzervatív álláspontot képviseltek, és minden egyes unió kísérletben az örmény apostoli egyház által ébren tartott nemzeti hagyományokat látták veszélyeztettnak. Az örmény apostoli egyház a 4–10. század között kialakult tradíciói és tanításai az örmény

rás részeivé váltak. Talán ez magyarázza az előbb említett konzervatív álláspontot, amely mindenféle külső behatást, azaz unió kísérletet – mind Konstantinápoly, mind Róma részéről – az örmény egyház és a nemzet elleni árulásnak tekintett. Ez a gondolkodás a kora-újkorban az örmény apostoli egyház köreiben teljesen általánossá vált, és egy-egy unió kísérlet mindig is nagy hullámokat gerjesztett. Azonban ebből a szempontból a diaszpóra továbbra is sérülékeny maradt. Ennek egy ilyen tipikus esete volt a lengyelországi (vagy leMBERGI) örmények egyházi uniója Rómával 1627–1681 között, amely érzékeny hatást gyakorolt az erdélyi örmény diaszpórára is. Ugyanis körükben a katolikus missziókat az immáron unitussá vált leMBERGI érsekség kezdeményezte 1682–1683 fordulóján.

Az erdélyi örmények egyházi egyesülése így már elkerülhetetlen folyamat-

Örmény feliratos kereszt. Szamosújvár, Örmény katolikus plébánia, 1717
(Fotó: Balogh Jenő)

* Elhangzott 2013. április 5-6-án, az OSZK-ban rendezett A kulturális transzfer lehetőségei. Örmények Közép- és Kelet-Európában nemzetközi tudományos konferencián

nak bizonyult. Csak idő kérdése volt, hogy az 1668–1672 közötti betelepülésük után húsz, vagy harminc évvel később fogadják el az egyházi uniót. Sőt egyesülésük ténylegesen megelőzte az erdélyi rekatolizáció tényleges korszakát, amely a Habsburgok uralmával kezdődött el 1690-ben. Amennyiben már a Habsburg uralom alatt katolizáltak volna, akkor bizonyosnak vehető, hogy más természetű esetről kell beszélnünk. Hiszen a bécsi udvar mindent elkövetett, hogy sikeresen tudja az alattvalókat áttéríteni. Ezért támogatta kiemelten a jezsuitákat, az erdélyi románok és a kárpátaljai ruszinok egyházi unióját, illetve a magyar katolikus egyházat. Viszont az Apostoli Szentszékkel a missziók miatt konfliktusba keveredett. Tudniillik Magyarország és Erdély a 17–18. század fordulóján az Apostoli Szentszék egyik fontos missziós célterülete volt. Ez már önmagába véve is komoly nézeteltérések eredményezett a bécsi udvar rekatolizációs politikájával.

Közismert tény, hogy az örmény egyházi unió létrejött Erdélyben Oxendio Virziresco (1654–1715) szentszéki misszionáriusnak (későbbi püspöknek) volt köszönhető. Az utóbbi évek kutatásainak alapján egyértelműen kiderült, hogy főleg egyházpolitikai tényezők játszottak szerepet az erdélyi örmények vallási uniójában. A háttérben az Apostoli Szentszék akarata húzódott meg, mert feltett szándéka volt, hogy az örmény apostoli egyházat egyesítse Rómával. Az Apostoli Szentszék úgy látta, hogy egy esetleges vallási unióval helyreállhat az a régi vallási oikumené, amely a két egyházat jellemezte Világosító Szent Gergely (287–325) és I. Szent Szilveszter (314–335) pápa pontifikátusa idején. Ám Róma azt is kihangsúlyozta, hogy az örmények egyháza Világosító

Szent Gergely méltatlan utódai miatt lépett a szakadártság, illetve az eretnokség útjára, és távolodott el az ortodoxiától. Így Róma az örmény diaszpórákban látta azt a hídfőállást, amely később hozzásegítette volna őket majd az anyaországi örmény egyház teljes egyesüléséhez.

Az erdélyi örmény vallási unió története rengeteg utóbb egyöntetűen mítosznak bizonyuló eseményekkel volt felékesítve. Ugyanis az egyesülést levezénylő Oxendio Virzirescóról eredendően csak azt lehetett tudni, hogy Erdélyben működött, és neki volt köszönhető Szamosújvár, vagy latin nevén Armenopolis alapítása. Mivel mítoszok láncolatáról van itt szó, csak két problémát szeretnénk kiemelni. Az egyik Minas T'oxat'ec'i (1610–1686) moldvai püspök volt, akinek vezetésével menekültek be az örmények Erdélybe 1668-ban. Róla azt lehetett tudni, hogy 1686 legvégén Lembergben letette a katolikus hitvallást Opizio Pallavicini (1633–1700) bíboros, varsói apostoli nuncius kezébe, és elfogadta az erdélyiek nevében az uniót. Valójában a szentszéki dokumentumok határozottan cáfolták ezt az eseményt. Sőt Minas püspöknek esze ágában sem volt katolizálni, mivel esküdt ellensége volt a Rómával történő vallási egyesülésnek. Lembergbe is csak azért ment, hogy hitvitákat folytasson Vardan Hunanean (1644–1715) unitus érsekkel az örmény apostoli egyház védelmében. A másik momentum az volt, hogy az erdélyi örmények vallási uniója békés körülmények között, csendben konfliktusok nélkül zajlott le. Erre úgyszintén a szentszéki források cáfoltak rá. Oxendio püspök ugyanis másképp értelmezte az egyházi uniót, és másképpen az áttért erdélyi örmény papság, valamint a lakosság. A püspök a latin rítus feltétlen híve volt, míg a papság az

egyházi uniót úgy értelmezte, hogy megmaradnak bizonyos örmény istentiszteleti szokások, pl. a liturgikus nyelv-, vagy az örmény naptár használata, stb. Emiatt Erdélyben két nagy viszály is kirobbant. 1691-ben Vardan Potoczky és Astuacatur Nigošan szerzetesek, illetve 1697-ben Elia Mendrul főesperes vezetésével szembeszegültek a püspök elhibázott vallásopolitikájának. A szembeszegülő papok pedig sikeresen tüzeltek fel az örmény lakosságot, hogy megtagadják az unitus hitüket. E mögött Oxendio Virziresco erőszakos és türelmetlen rekatolizációs politikája állt. A helyzet annyira súlyos volt, hogy a 17. század végén az Apostoli Szentszék-nél felmerült Oxendio leváltása is, mert rengeteg erdélyi örmény visszaköltözött Moldvába és végleg visszamondta az egyházi uniót. Az ügyeket végül csak a világi hatóságok, az erdélyi jezsuiták és Andrea Santa Croce (1656–1712) bécsi apostoli nuncius hathatós támogatásával tudták csak lezárni.

Ezért fontos tisztázni a latinizáció fogalmát az armenisztikában, melyet a mechtarista egyháztörténészek vezettek be a 20. században. Álláspontjuk szerint a latinizáció azt jelentette, hogy a kora-újkorban, az egyházi uniók megkötése után, az áttért örmény közösségeknek a latin szertartást kellett feltételek nélkül elfogadniuk. Ez igen komoly konfliktus mézőket nyitott meg a közösségekben.

Oxendio Virziresco tehát keményvonalas rekatolizációs álláspontot képviselt. Sőt maga a püspök egy tipikus neofita pap volt. Az Apostoli Szentszék missziós intézményének a Sacra Congregatio de Propaganda Fide (továbbiakban: Propaganda Fide) papneveldejében, a római Collegium Urbanumban szerzett ismeretei alapján, valamint az egyházi unió okán

az erdélyi örmények teljes latinizációját tartotta célszerűnek. Meglátása szerint, csak az az igazi örmény keresztény, aki megtartja a római katolikus egyház szokásait és ünnepeit. Ellenkező esetben azt a világi, vagy egyházi örményt, – aki az egyesülés ellenére megtartja a régi örmény szokásokat –, azt eretnokség, vagy szakadártság vádjával illethették. Oxendio ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy népének milyen sanyarú, szenvedésekkel teli történelem jutott osztályrészül az elmúlt évszázadokban. Ő az örmény nép szenvedésének egyedüli okát abban látta, hogy az örmények a 6. században letértek az egyetemes ortodox és katolikus hitről, valamint hamis és eretnek tanításoknak hódoltak. Az Isten pedig ezért büntette az örménységet szüntelenül. Az örmény nép további szenvedéseinek megszüntét szerrinte csakis a római katolikus egyházzal történő unióval lehetett elejét venni. Ezért minden olyan régi örmény szokást, mint például a liturgiákon az örmény nyelvhasználatot, régi, istentelen és eretnek szokásnak minősített, és ezeket Erdélyből mindenképp gyökeresen ki akarta irtani. Magát sohasem örmény unitus papnak, hanem örmény születésű, latin szertartású egyházfinak tartotta. Ez pedig újabb konfliktusokat nyitott meg az erdélyi örménység körében.

Ezzel szemben teljesen más volt a helyzet a lengyelországi örmény unitus egyházban. Nevezetesen a lengyelországi örmények számarányukat tekintve nagyobb közösséget alkottak, mint az erdélyiek, és hatékonyabban tudtak szembeállni a katolikus egyház latinista elképzeléseivel. Ráadásul a lengyelországi örményeknek komoly támogatójuk akadt az 1664-ben alapított lebergi Örmény Kollégiumban tanító olasz theatinus szerze-

tesekben, akiknek többsége hosszú éveket töltött el misszionáriusként az anyaországi örmény területeken. Ők felismerték, hogy a latinizáció erőltetése egyenesen az egyházi unió tönkretételéhez vezethet. A kérdésben ráadásul meg tudták maguknak nyerni Giacomo Cantelmi (1645–1702) akkori varsói apostoli nunciust, későbbi nápolyi érseket, aki végső soron a theatinusok tanácsára kezdeményezte a leMBERGI örmény unitus zsinat összehívását 1689-ben, ahol a legmélyebb részletekig kidolgozták a lengyelországi örmény unitus egyház rítusát. Azaz az örmény egyházi hagyományok részben megmaradtak. Egyébiránt Oxendiót és hű követőit e zsinatra meghívták, ám máig ismeretlen okokból nem jelentek meg. Így az erdélyi örmény unitus egyházban továbbra is az Oxendio által erőltetett latinizáció maradt a meghatározó.

Ennek oka az volt, hogy Oxendio Rómában, a Propaganda Fide szemináriumában végezte teológiai tanulmányait a 17. század utolsó harmadában. Ebben a korszakban a keleti származású papnövendékek is hangsúlyosan a nyugati teológia szellemében nevelkedtek. Alapvetően a római Collegium Urbanumban tanult örmény származású papok nevelése és felszentelése témánk szempontjából is valóban problémás terület. A legutóbbi kutatások során az előbb említett időszakban a Collegium Urbanum iratai arról árulkodnak, hogy az ott tanuló örmény növendékek kimondottan latin rítusban nevelkedtek. A szeminaristákról továbbá annyi értesülés állt még rendelkezésre, hogy az iratokban csupán örmény származásukat tüntették fel.

A Collegium Urbanum hivatalos iratai viszont nem adtak kellő információt Oxendio Virziresco tanulmányairól. Ez

alól csak a papnevelde katalógusában található, és az 1685. esztendőre vonatkozó nagyon rövid bejegyzés képezett kivételt. A katalógusban az szerepel, hogy Oxendio magas szinten elsajátította a latin és az olasz nyelvet, valamint a római katolikus teológiát és dogmatikát. Ez számunkra inkább azt feltételezi, hogy Oxendio már tanulmányai során a latinizáció híve lett. Misszionáriusként, majd püspökként az Apostoli Szentszékhez eljuttatott jelentései egyöntetűen arról tanúskodnak, hogy Erdélyben a latinizációt támogatta, valamint erőltette, és ezt támasztják alá a róla készült jelentések is. Sőt nem véletlenül nevezte Bethlen Miklós erdélyi kancellár Oxendiót „erővel térítő” latinista egyházipolitikája miatt: „az császár capellájával is misét mondó bitang örmény püspöknek.” Egyébiránt a Collegium Urbanumban az első kimondottan örmény rítusú növendék az anyaországi születésű és az 1720-as években Erdélyben apostoli vizitátorként tevékenykedő Minas Barun, míg a második az erdélyi Luca Virziresco (Oxendio Virziresco unokaöccse), a harmadik és a negyedik az úgyszintén erdélyi Dragomán Kristóf és Dániel Minas volt.

A latinizáció kérdésében fontos volt tudni, hogy ki volt az a püspök, vagy érsek, aki Oxendiót pappá szentelte, és milyen rítusban? Ezzel kapcsolatban ugyancsak a közelmúltban kerültek elő felbecsülhetetlen értékű iratok, melyekben végzős papnövendékként azzal a kéréssel fordult a Propaganda Fidehez, hogy őt örmény rítusban szentelje fel a Rómában tartózkodó és a frissen áttért Yovhannes Polsec'i érsek, Konstantinápoly korábbi örmény pátriárkája. Ugyanis tulajdonképpen felettese, Moldva Erdélyben tartózkodó püspöke, Minas T'oxat'ec'i eretnek hitű. A Propaganda Fide ezt a kérést elutasította, mégpe-

dig azzal az indoklással, hogy Yovhannes pátriárka nem őszintén unitus, és katolizálása ellenére továbbra is eretnek és szakadár szokásoknak hódol. Így az Apostoli Szentszékben nem nézték volna jó szemmel, hogy egy katolikus örmény növendéket, egy ilyen bizonytalan, ingadozó hitű fő-

Az örmény könyvnyomtatás remekei a Távól az Araráttól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében c. kiállításon (Fotó: Balogh Jenő)

pap szenteljen fel. Oxendiót végül egy Jan Bogdanski, illetve egy Stepan Martirosean nevű lengyelországi és anyaországi születésű örmény növendékekkel együtt latin rítus szerint szentelték pappá Rómában. A szertartást maga az akkor címzetes seleuciai érseki címet viselő Edoardo Cybo (1619–1705), a Propaganda Fide titkára vezette 1681-ben.

A latinizáció szempontjából az is kulcskérdésnek számított Erdélyben, hogy Oxendio milyen misekönyvet használhatott? Ismereteink szerint az örmény unitus püspök latin nyelvű misekönyvet használt és a szentségeket a Sacramentarium Romanum szerint szolgáltatta ki. Sőt Opizio Pallavicini bíborostól, varsói apostoli nunciustól és Edoardo Cybo titkártól fennmaradt egy-egy levél 1687-ből, amelyekben azt kéri az Apostoli Szentszektől, hogy a pénzügyi segítségen kívül mielőbb juttassanak el Erdélybe Oxendióhoz latin nyelvű misekönyveket, mert a misszionárius ezekben nagy hiányt szenved.

Összefoglalva, az erdélyi örmény egyházi unió az Apostoli Szentszék szemszögéből sikeresnek bizonyult. Oxendio tevékenységével tulajdonképpen megbon-

tott egy olyan régi örmény hagyományt, amelyben az örmény közösség egyet jelentett az egyházzal. A közösség központjában, különösen pedig a középkori és kora-újkorai diaszpórákban, az örmény apostoli egyház állt, amely egyet jelentett a nemzeti azonosságtudattal. Az erdélyi örmény egyházi unióval, Oxendio tevékenységével és a latinizáció erőltetett bevezetésével az örmény identitás szorult háttérbe. Oxendio egyébiránt élete vége felé belátta, hogy nagy hibát követett el a latinizáció erőltetésével, és komoly károkat okozott az erdélyi közösségben. Hibáit jóvá akarta tenni, de ezeknek az orvoslására már nem maradt ideje: 1715-ben Bécsben elhalálozott.

Ha viszont ezt az egyházi uniót belülről, az örmények szemszögéből nézzük, akkor az kudarcnak volt tartható, mert az egyesülés idővel nyelvi és kulturális asszimilációt eredményezett. A történelemben azok az örmény szórványok, amelyek akár Konstantinápolyval, akár Rómával léptek vallási unióra, nyelvíleg és egyúttal kulturálisan szinte néhány generáció alatt belevadtak, illetve beintegrálódtak az őket körülvevő idegen környezetbe.

Erdélyi Magyar Breviárium

Czirják Árpád

Nem fényűző, hanem fényt hozó emberekre van szükség

Az emberek néha lényeges dolgokra sem figyelnek fel, máskor pedig nevelésesen jelentéktelen tárgyakhoz is körömszakadtáig ragaszkodnak. Leonardo Boff egyik könyvében elmondja életének egyik fontos eseményét, ami valószínűleg a kívülállók alig mond valamit, legfeljebb külföldi költésnek tartja azt.

A brazíliai származású egyházi író már hosszabb ideje Németországban élt, amikor apja odahaza meghalt. A testvérek hosszú levélben számoltak be a szomorú eseményről és ugyanabban a levélben elküldték azt a cigarettavéget is, amelyet apjuk halálán ágyán utoljára szívott, és közben könnyben úszó szemmel távolban élő fiáról beszélt. Az író – vallomása szerint – azóta is őrzi ezt a cigarettacsikket. E cigarettavég számára nem egy bűzös hulladék, amit ki kell dobni, hanem becses emlék, ami elkíséri őt a sírig. Valahányszor rátekint, boldog emlékére apja jelenik meg lelki szemei előtt. Egy teljesen értéktelen tárgy, sőt kellemetlen cigarettavég is olyan jelle tud válni, ami messze túlmutat önmagán.

Ha az utca porába, vagy szemetesládába dobott kenyeret látunk, bosszankodunk és arra gondolunk, hogy a szülő nem tanította meg gyermekét a kenyér megbecsülésére. Ha viszont a liturgia keretében a pap vesz kezébe kenyeret és elmondja fölötte az ígét, az a kenyér már túlmutat önmagán, a halálba induló Krisztus szerepének jelévé magasztosul. Ugyanígy vagyunk az emberekkel is. Ha az utcán a to-

longó tömegben egy járókelőbe ütközünk, elnézést kérünk ugyan, de bosszankodunk, ám ha később a színházban kiderül, hogy színész az „illető”, egészen másképpen nézünk rá, főleg ha művészi szinten jeleníti meg a darabot.

Mindenki tapasztalhatta, milyen feszült a várakozás, mikor a színházban felgördül a függöny. Hogy a színpad akkor még üres? Tévedés! A sok száz rászégeződő tekintet benépesíti azt, az üres színpadon ilyen formában egyszerre megjelenik az egész közönség is. Ha a tekintet a lélek ki-sugárzása, akkor a színpad üresen is a nézőtér fókuszpontjává változik, amelyet a 'belépő' színésznek érzékelni kell. A színházban a „néző”, anélkül hogy színpadra lépne, a darab folyamán maga is szinte együtt cselekszik a színésszel. Ha a színész jól játszik, játéka villamossággal telíti a színpadot. Mit számít az, hogy Macbeth várkastélyának lépcsője közönséges fehérre meszelt fából van, a művészi alakítás révén az a közönség látásában átlényegül és jobban csillog, mint a legjobb minőségű karrarai márvány. A dráma fejleményeinek hatására a nézők szíve erősebben megdobban, a szorongástól elakad lélegzetük, önkéntelenül is megpróbálnak közbelépni, elhárítani a szerencsétlenséget, megváltoztatni a végzetet. Így a darab cselekménye megkettőződik a nézőben lejátszódó párhuzamos drámai cselekmény révén, amely ugyan csak a képzetben él, de hatása messze túlhaladja azt.

Ha viszont a színésznek az alakítás nem sikerül, a varázs megtörik, arcjátéka csupán torz fintor lesz, a díszletek egyszerre közönséges ragasztott rongyokká válnak, a nézőkön pedig kínos érzés lesz úrrá. Ha szeretik a színészt, szánakoznak rajta és szeretnék, ha a darab mielőbb véget érne. A színész ellentáborra már sokkal kíméletlenebb: kineveti a pórut járt hóst. Némi igazsága van is, hisz nincs visszatartóbb, mint egy művészi ihlet nélküli erőltetett alakítás.

Mátrai Betegh Béla színésszel, rendezővel a közönség mindig elégedett volt, de ő magával szinte mindig elégedetlennek mutatkozott – mint vallomásaiban olvassuk. Egy művész számára lehet-e ennél megbízhatóbb minősítés?

A templom szolgálói és Thália szentélyének papjai különböznek is, de hasonlítanak is egymásra. Mindkét hivatás művelői fölöttünk állanak, hisz a szószék és a színpad magaslatáról beszélnek, nem tanácsot osztogatnak, hanem csatlakozhatatlanul kijelentenek, nemesak besegítenek,

hanem új létsíkra emelnek. Az előbbiek az élettelen kenyeret, az utóbbiak magát az élő embert teremtik újjá. Még akkor is fényt hoznak, ha netán a fényűzést kedvelik.

Mátrai Betegh Béla színész és rendező 1846. március 19-én született Kolozsváron. A budai Várszínházban kezdte pályafutását. Ezután vidéki városokban lépett fel. Hosszú ideig a kolozsvári színház művezetője, 1883-tól a budapesti Nemzeti Színház segédrendezője, 1902-től főrendezője haláláig. Számos színművet fordított magyarrá, átdolgozott műsordarabokat. Ismertebb szerepei: Shylock, Jago (Shakespeare); Moór Ferenc (Schiller: Haramiák); Biberach (Katona: Bánk bán). Művei: *Koncsag Lajkó* (népszínmű, Kolozsvár 1876); *Az élet színpadja és a színpad coulissái tarka vázlatokban* (Kolozsvár 1880); *A kolozsvári színház* (Kolozsvár 1882); *Meg volt írva a csillagokban* (regény, 1900, a Budapest című lapban). Mátrai Betegh Béla 1912. augusztus 19-én hunyt el Gödöllőn.

Bálintné Kovács Júlia rovata

Örmény szertartású és örmény gyökerű római katolikus papok Erdélyben (38. rész)

140. Vákár János Gyergyószentmiklóson született 1826. november 23-án. A gimnáziumot Csíksomlyón, filozófiát Kolozsváron, teológiai tanulmányait Gyulafehérváron végezte. Pappá szentelve: 1851. augusztus 3-án. Szolgálati helyei: Csíknagyboldogasszonyon káplán, 1852–1864; Csíksomlyón és Székelyudvarhelyen gimnáziumi tanár. 1865–1879: Oroszhegyen plébános. 1881: Bálványosváralján

nyugdíjas lelképásztor. Meghalt 1884. november 5-én.

141. Vákár József, örmény szertartású. Gyergyószentmiklóson született, 1889. szeptember 28-án. A gimnáziumot Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen, teológiai tanulmányait Gyulafehérváron a Hittudományi Főiskolán végezte. Pappá szentelve: 1912. június 14.(26) Szolgált: 1912: Szépvízen káplán. 1918: plébános,

1928–1960: Gyergyószentmiklóson plébános. 1960. október 4-én hunyt el.

A Magyar Katolikus Lexikon szócikkében, amelyet Kádár Dániel örmény katolikus plébános készített: **Vákár József** (Gyergyószentmiklós, Csík vármegye, 1889. október 28.– Gyergyószentmiklós, 1960. okt. 4.): örmény plébános. – A gimnáziumot Székelyudvarhelyt, a teológiát Gyulafehérvárt és 1911: az örmény szertartást Bécsben végezte. 1912: ugyanott pappá szentelve. Szépvízen segédlelkész, 1915: ugyanott, 1928: Gyergyószentmiklóson plébános. – *Fontosabb munkái: A gyergyószentmiklósi latin és örmény szertartású római katolikus templomok története.* Kolozsvár, 1940. – *A csíkszépvízi örmény plébánia története.* Gyergyószentmiklós, 1941. K.D.

A világhálón: „Még Fáraó Simon plébános ideje alatt, 1912-ben káplánnak nevezte ki a Püspökség az 5830/1912-es számú irattal Vákár Józsefet, akit abban az évben szenteltek pappá. A fiatal káplán kisegítője lett az öregkorba hajlott lelkipásztornak, és átvette Isten igéjének hirdetését. Az új segédlelkész hivatásszeretettel és lelkesedéssel végezte kötelességeit, mind az egyház keretében, mind az állami iskolánál, amelynek kezdettől fogva hitoktatója volt. Ittléte alatt az oltáregylet működése új lendületet nyert, a hitélet elevenné vált. Az egyházközség óhajának eleget téve, minden pályázat mellőzésével, zsinatvizsgás plébánosnak nevezte ki Vákár Józsefet Majláth püspök 1915. augusztus 7-én. Mint új plébános, a hívek iránti ragaszkodásával és tettrekésséggel igyekezett kiérdemelni a közbizalmat, amellyel megajándékozták, és önzetlen munkáját becsülték. Rendbe hozta a plébánia levéltárát és könyvtárát. Felújította a templomi ruhák készletét, folytatta a Historia Domus írását.”

1916-ban többek között ezt írja: „Ez év egyik nevezetessége június 26-án volt, mikor is földrengést éreztünk. Éppen fél 9 óra tájéka szentmisémet befejezve az utolsó ima végzésénél bizonyos szédülést éreztem, aminek nyomában annyira megtántorodtam, hogy az oltárt is meg kellett fogjam, nehogy elessem. Nem tudtam mire véljem e dolgot. Fordulok ki az oltártól s akkor látom, hogy a lüszterek mind mozzognak. Egyszerre tisztában voltam az eseménnyel. Egy földrengésnek kellett lennie. Ezen hitemben erősített meg Fáraó ny. esperes úr is, ki a miséje előtti praeparatio végzése közben érezte az ingást. Természetesen már utca hosszat beszéltek a rendkívüliséget, a lapok pedig bő referációjában számoltak be az erdélyi városokban előfordult károkról, így pl. Erzsébetváros, Nagyszében tájéka kémények is omlottak meg, cserepek hullottak le a házak tetejéről, a konyhákban az edények, s a szobák bútorai valóságos ördögtáncot jártak.”

1928-ban, Görög Joachim hirtelen bekövetkezett halálával megüresedett a gyergyószentmiklósi plébániahivatal. Az egyházközség Vákár József plébánost kéri és javasolja megválasztásra. Négy tagból álló bizottság jött Szépvízre, hogy Vákár plébánost értesítsék megválasztásáról, és felkérjék új plébániájának elfoglalására.

„Vákár József plébános nem ismeretlen városunk egész közönsége előtt. Közöttünk élte gyermekkorát, s már mint gyermek, mindnyájunk osztatlan szeretetét érdemelte ki, s azóta is, mióta pappá szentelték és csíkszépvízi plébános lett, csupa jót és nemeset hallottunk róla.”

„A szépvízi egyházközség nem fogadta szívesen ezt a hírt. Sokáig nehezteltek a gyergyóiakra, hogy megkérdésük nélkül ragadták ki körükből szeretett papjukat.”

Folytatjuk

Csudák és szentek

Március 21-én koraeste szakrális hangulat fogadta a Várnegyed Galéria vendégeit. A művészeti alkotásokban testet öltő öszövétségi és keresztény motívumok között Imrényi Zsófi és Imrényi Dávid ortodox görög egyházi dalokat énekelt. Kacsóh Cecília textilművész és Mátyássy László szobrászművész Szimbólumok című tárlatának megnyitója a tavasz első napján a nagyhét közeledtét jelezte.

Az I. kerületben élő művészházaszaspár lapunk számára elmondta, a Várban lévő műteremlakásukban az élet egybefolyik az alkotással. Családjuk több generációs művészcsalád, Cecília mindkét nagypapája zeneszerző volt (Eisemann Mihály és Kacsóh Pongrác), de három felnőtt fiuk is művészi pályára lépett. Áron filmrendező, Bence színművész, Jónás pedig fotóművész.

ékesített kék bársony evangéliumi borító az ötvösművészet, a kisplasztika és a könyvkötészet remeke. Ugyancsak formabontó alkotás a Pap Károly író emlékére készített szobor. A kerámiából készült Fej című szobor Kacsóh Cecília grafikája alapján készült, a kiállításon az ihlető alkotás is megtekinthető.

Dr. Nagy Gábor Tamás polgármester köszöntőjében arra utalt, hogy a tárlat címűl választott Szimbólumok kifejezés a görög syn (össze-) és ballein (dobni) kifejezésből származik. Jelentése: összetenni valamit. A szó egykor azt a jelet jelölte, amelyet tudatosan kettévágtak, hogy később összeillesszék. A cím kitűnően tükrözi a művészházaszaspár alkotásait, amelyek az ősi harmóniáról beszélnek és a teremtett világ rendjének üzenetét hordozzák.

A tárlatot a 90 esztendő dr. Dávid Katalin, Széchenyi-díjas művészettörténész,

A Várnegyed Galéria falain régről ismert legendás hősök, keresztény szentek – Szent György, Szent Simon – idézik a nemzedékeken átívelő történeteket. Kacsóh Cecília geometrikus és organikus világú hízmésein a számos madármotívum között Jónás madara, a Királyi madár és a Kék madárfa is felbukkan. A gyakran azonos színű textil és fonál (monokróm) technika megállásra és gondolkodásra készíti a látogatót. A textilbe álmodott mondák és regék között tetten érhető a játékoság is, a Halcsoda, a Csigavirág, a Bújócska mellett – a galériában szinte eldugva – erről árulkodik a hízművész Önarckép is, amelyen a művész egy indáival hívogató növény/életfa testébe rejti el önmagát.

A hízművész koszorúza teret Mátyássy László szobrászművész alkotásai töltik ki. A tradicionális stílusvilágú, bronzba öntött Szent István és Szent György mellett egészen egyedi alkotás a Naphajó című szobor. Az üvegtárlóban elhelyezett, bronzal-

a keresztény szakrális képzőművészet leg-nevesebb hazai szakembere nyitotta meg.

r.a.

(Megjelent: Várnegyed, a Budapest I. kerület Budavári Önkormányzat lapja, 2013. április 5.)

Szerk. megjegyzés: Büszkék vagyunk az erdélyi örmény gyökerű Kacsóh Ce-

cília textilművész és Dr. Dávid Katalin művészettörténész magyar művészetben betöltött szerepére. Mátyássy László szobrászművész az Istenszülő Mária szobra felállításáról a márciusi füzetek 15. oldalán olvashatnak felhívást, látványképet a füzetek áprilisi számának 6. oldalán adtunk közre.

Szomorújelentés

Köszönjük, hogy Te voltál az édesapánk

„A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam.” (2 Tim 4.7)

Fájdalommal, de Isten akaratában megnyugodva, tudatjuk mind-azokkal, akik ismerték és szerették, hogy

Nits Péter

2013. április 4-én, hosszú, de türelemmel viselt betegség után, 74 éves korában, boldog házasságának 52-ik évében, szentségekkel megerősítve, visszaadta nemes lelkét Teremtőjének. Hamvasztás utáni temetése egy későbbi időpontban lesz Kolozsváron.

Nits Péter 1939. július 5-én született Kolozsváron. Nővére után, első fiúként érkezett egy szamosújvári örmény családba. Édesapja Nits Gyula, szamosújvári gyógyszerész, egyben az örmény székesegyház főgondnoka és orgonistája, édesanyja Medgyesi Aliz, aki addigi állását feladva, további életét négy gyermekük nevelésének szentelte.

Jó hallását, zenei érzékét szülei korán felismerték, gyerekként még otthon kezdte el a zongora és orgona tanulmányait. 12 évesen elkerült a családi házból a kolozsvári zeneiskolába. Itt először fagottot tanult, egyetemi tanulmányait azonban már nagybőgőn folytatta. Nagy álmát, hogy karmesteri diplomát szerezzen, az akkori rendszer nem tette lehetővé.

Már egyetemi évei alatt is besegített a kolozsvári Magyar Opera zenekarába, a diploma megszerzése után pedig 35 évig hűséges maradt szeretett operaházához. Állandóan képezve magát, 1984 tavaszán beteljesült élete nagy álma, először léphetett fel a karmesteri emelvényre. 1993-ig több mint 500 előadást vezényelt, minden anyagi elismerés nélkül. Természetesen, a karmesteri tevékenység mellett, folytatta a zenekari muzsikálást is.

1993-ban érkezett Szegedre, a szegedi Szimfonikus Zenekarhoz. 2010-ben végleg nyugdíjba vonult, de várta, mikor hívják újra muzsikálni. Abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a mestersége, egyben a hobbjá is lett. Talán a muzsikálást Ő nem is mesterségnek, hanem hivatásnak vette. Neheztelni csak akkor láttam, ha valaki nem vette komolyan ezt a szép, de nehéz pályát. Viszont annál többször láttam hálásnak.

Hálás volt feleségének, aki mindig nyugodt, szeretetteljes légkört biztosított Neki és 52 évig boldog házasságban éltek. Igazi támaszai voltak egymás számára gondban, örömben egyaránt. Két leányuk született, Réka és Emese.

Hálás volt nekünk, gyermekeinek, hogy megpróbálták az Ő útján járni, példaképként követve Őt. De hagyta, hogy járjuk a magunk útját, akkor is, ha nem lett belőlünk muzsikus.

Hálás volt testvéreinek, akik – habár korán elkerült otthonról – mindig szeretettel várták haza. Majd később, amikor a sors három ország négy városába szórta szét őket, a találkozások mindig egy bensőséges ünnepet jelentett mindnyájuk számára.

Hálás volt Egyházának, hogy gondjaiban, betegségében vigaszt nyújtott. Orgonajátékával soha nem magának akart elismerést szerezni. Isten dicsőítése mindig fontosabb volt számára.

Hálás volt a kolozsvári Magyar Operának, ahova annyi szép emlék fűzte és ahol karmesteri pálcát vehetett a kezébe.

Hálás volt a szegedi Szimfonikus Zenekarnak, hogy tovább muzsikálhatott, és akikkel a nagyvilágban, oly sok szép helyre eljutott.

Hálás volt egyházközségeinek, hogy mindig szeretettel fogadták. Húsvéti, karácsonyi, Világosító Szent Gergely ünnepi szentmiséin való részvétel, orgonálás, jelentette számára az igazi ünnepet.

És mi is hálásak vagyunk Neked, drága Édesapa, hogy példaadó életteddel, jóságoddal, megfelelni akarásoddal, családcentrikus magatartásoddal, igaz és őszinte Istenhittel itt voltál közöttünk. Hisszük, hogy nem váltunk el... csak Te előre mentél.

Köszönjük a Jó Istennek, hogy Te voltál az Édesapánk.

Nits Réka és Emese

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy

Zakariás Sándorné sz. Ágoston Anna

105. éves korában, 2013. április 5-én elhunyt. Április 17-én 12,45 órakor vett búcsút tőle a Kispesti temető ravatalozójában lánya Nusi, unokái, dédunokái, ükunokája, rokonai és mindazok, akik őt szerették.

Emléküket kegyelettel megőrizzük!

Kedves gyerekek és kreatív felnőttek!

A Szentpéteri József Ötvös Iparművészeti Stúdió vár Titeket **viseletkészítő** műhelyébe, a XI. kerület Csiki-hegyek iskolába. Ahol megismerhetitek őseitek öltözeteit. Magyar és örmény viseleteket készítünk, foglalkozunk viselettörténettel, zsinórozással, dúcolással, batikolással, hímzéssel. Öltözetkiegészítés – mint például ötvös csattok, gombok, ékszerek készítése – az ötvös műhely segítségével.

Jelentkezés: *Horvát Ildikónál* 06 30 491 2866. Személyesen: Hétfőn 15-20h között az általános iskolában. (1118 Budapest, Csiki-hegyek utca 13-15.)

Borosnyay Klára stúdióvezető

(További felhívás a Füzetek februári számának 37. oldalán)

Barangolás Bácskában, Bánságban és az Al-Duna vidékein

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület programja – 2013

Időtartam: 8 nap (2013. augusztus 4–11.)

Autóbuszos útvonalhossz: kb. 2000 km

Ellátás: félpanziós (reggeli és estebéd)

Szükséges felszerelés: nyári túraruházat, sportcipő, elemlámpa, fürdőruha

Vezetés: a csoportot Gyuri bácsi vezeti az utazás kezdetétől annak végéig

Részletes program:

1. nap: **Indulás:** Budapestről, reggel 6 órakor a Batthyány téri felső rakpartról

Határátkelő: Tompa

Látnivalók: Szabadka (városnézés, temetőlátogatás), Palics (séta az üdülővároskában), Csóka, Feketető (a román kommunista diktatúra mártírja – Boldog Bogdánffy Szilárd püspök szülőfaluja)

Szállás és ellátás: az 1. és 2. napon Tóthfaluban bácskai családoknál (2 ágyas, komfortos szobák)

2. nap: **Látnivalók:** Törökbecse (gróf Leiningen *Westerburg* Károly tábornok – aradi vértanú emlékműve, koszorúzás), Aracs – pusztatemplom (bencés apátság romjai), Zenta (városnézés, Zentai csata emlékműve), Tóthfalu (tájház, zenés bácskai trakta)

3. nap: **Látnivalók:** Elemér (templom, Kiss Ernő altábornagy – aradi vértanú kriptája, koszorúzás), Nagybecskerek (városnézés, székes-egyház, Lázár Vilmos ezredes – aradi vértanú domborműve és emléktáblája, koszorúzás), Újvidék (városnézés, Mária neve templom), Pétervárad (várlátogatás)

Szállás és ellátás: a 3. és 4. napon Székelykevéen „bukovinai” székely családoknál (2 ágyas komfortos szobák)

4. nap: **Látnivalók:** Nándorfehérvár (várlátogatás, Bajraki mecset, sétálóutca), Zimony (Hunyadi torony), Székelykeve (Szent István templom, tájház)

5. nap: **Látnivalók:** Szendrő (várlátogatás), Galambóc (vár, süllőpiknik a Dunaparton), Donji Milanovac (séta a mólón), Kis és Nagy Kazán-szoros (panorámaút), Vaskapu (határátkelő a gátkoronán), Orsova

Szállás és ellátás: az 5. és 6. napon Dunaorbágyon, a Duna Csillaga szállodában

6. nap: **Látnivalók:** Duna Csillaga (üdülőprogram: fürdés a Dunában, napozás, fakultatív programok: naszádozás a Kazán-szorosokban, Veteráni-barlang, Ponikova-barlang, gyalogtúra a Nagy Sukárra)

7. nap: **Látnivalók:** Herkulesfürdő, Cserna festői völgye, Havasalföld (Novaci-Petrozsény: magashegyi panorámaút – 2140m a tengerszint felett, könnyű gyalogtúra), zenés, táncos búcsúest Csernakeresztúron

Szállás és ellátás: a 7. napon Csernakeresztúron Bukovinából visszatelepült székely családoknál (2 ágyas komfortos szobák)

8. nap: **Látnivalók:** Marosillye (Bethlen Gábor szülőháza), Máriaradna, Ópálos (hangulatos borkóstoló a kadarkától a kadirisszimáig), Arad (Szabadság-szobor – koszorúzás)

Határátkelő: Nagylak

Érkezés: Budapestre 21 óra körül

Részvételi díj: 76 000 Ft/fő – ifjúsági kedvezmény 18 éves kor alatt 16 000 Ft/fő

Az ár tartalmazza a vezetés, szállás, félpanzió, belépők, borkóstoló, művészi produkciók árát, kivéve a busz költséget.

Buszköltség: (ami a foglaltat is jelenti) 20 000 Ft/fő, minimum 30 résztvevő esetén. A bejárt helyek hangulatát tájba illő zenével, felolvasásokkal és a népköltészet remekeivel idézzük fel. **Az útvonal és főbb események az áprilisi számunkban!**

Kedves Olvasóink!

2002-ben felhívással fordultunk olvasóinkhoz, kérve segítségüket egy „Magyar-örménykicsoda?” összeállításához. Most megismételjük felhívásunkat. Kérünk mindenkit, akiknek elhunyt, számottevő munkásságot felmutató magyar-örményekről adatai vannak (a magyar-örmény családhoz való rokoni kapcsolat, életrajzi adatok, – életpálya, foglalkozás, végzettség vagy valami hasonló –, valamint az adatok forrását, vagy az adatközlő nevét) közöljék velünk, vagy küldjék el az e-könyvtar.magyar-ormeny@gmail.hu címre. Kérésünket az teszi időszérűvé, hogy hamarosan megkezdődik az eddig rendelkezésünkre álló híres, vagy jelentős munkásságot kifejtő emberek adatainak közzétevése az örmény-katolikus templom honlapján (www.ormenykatolikus.hu).

Észrevételeiket, kiegészítéseiket várjuk a megadott „drótposta” címen. *Szerkesztőség*

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

Közeledik az adóbevallás ideje... A törvény szerint személyi jövedelemadónk (kétszer) egy százalékát erre jogosult, bejegyzett egyházaknak, közintézményeknek, civil szervezeteknek, egyesületeknek ajánlhatjuk.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jogosult arra, hogy személyi jövedelem-adónk 1 %-át az EÖGYKE-nek ajánlhassuk.

Tizenhetedik éve működő Egyesületünknek így lehetősége nyílik arra, hogy működése anyagi nehézségeit részben megoldja. Meggyőződésünk, hogy az EÖGYKE kezdetől fogva nyitott könyvként működik, hiszen minden lépésünkről rendszeresen beszámolunk az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek hasábjain.

Akik részt vesznek programjainkon, meggyőződhetek arról, hogy a tagdíjat, adományokat, a pályázatok során elért támogatásokat kizárólag kulturális és hitéleti identitás-örzésünkre, hagyományaink ápolására, a magyarörmény társasági élet, a közösség megteremtésére, jobbítására fordítjuk. Kérjük, hogy jövedelemadója bevallásakor gondoljon Kulturális Egyesületünkre – ezáltal önmagára is. Hiszen azért dolgozunk, hogy magyar-örmény közösségünk céljait megvalósítsa, örmény gyökereink tárgyi és szellemi kultúráját megőrizze, átadja gyermekeinknek, unokáinknak – az utókornak. Tartozunk ezzel tehetséges, tisztességes és jó magyarrá vált őseinknek, tehát önmagunknak is.

Nem kell mást tennie, mint a jövedelemadó bevalláskor az APEH által rendszeresített bevallási nyomtatványon nyilatkozatot tegyen szervezetünkre.

A kedvezményezett adószáma:

18085590-1-41

A kedvezményezett neve:

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Egyúttal kérjük és javasoljuk, hogy a másik egy százalékkal támogassa a **Magyar Katolikus Egyházat, amelynek technikai száma 0011,** amelynek részegyháza a magyarhoni, történelmi örménység Örmény Szerartású Római Katolikus Egyháza.

Templomunknak, amelyet évtizedeken át Kádár Dániel apátplébános vezetett, nincs önálló technikai száma! Köszönjük, hogy gondol ránk.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Erdély megtartotta igazi hagyományait

Csíkseredában nem fértek a templomba, ezért az utcán nagyon-nagyon sokan, szép sorban álltak és így szenteltettek ételt 2013 húsvét vasárnap reggel. A román újságíró szerint példa lehetne a román ortodoxok számára, akik még a szenteltvízosztásánál is összeverekednek.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományok az egyesület bankszámlájára befizethetők.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye:** 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(1054 Budapest, Akadémia u. 1. II. emelet 280, telefon: 332-1791)
(félfogadás: hétfőn 16.30–18.30 óráig, fovarosiormeny@gmail.com),

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Főszerkesztő: **Béres L. Attila**

Felelős kiadó: **dr. Issekutz Sarolta**

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár),

Dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Lapzárta: minden hónap harmadik csütörtökét követő hétfő!

Tördelés: Szakmány György

Nyomdai munkák: Pannónia-Print Kft.